

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2017/3

yıl: 8 cilt: VIII sayı: 18

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
ŞIRNAK UNIVERSITY JOURNAL OF DIVINITY FACULTY
2017/3 Cilt/Volume: VIII Sayı/Number: 18
ISSN 2146-4901

Bu dergi **EBSCO** Host Research Database veri indeksi tarafından izlenmekte,
ASOS, İSAM, Akademik Dizin ve **TÜBİTAK-ULAKBİM** Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı tarafından taranmaktadır.

Sahibi/Owner

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Abdülaziz HATİP

Yazı İşleri Müdürü/Editor in Chief

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Editör/Editor

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL

Editör Yard./Co-Editors

Yrd. Doç. Dr. A. Yasin TOMAKİN - Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yasin TOMAKİN

Yrd. Doç. Dr. Fevzi RENÇBER

Yrd. Doç. Dr. İbrahim BAZ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAĞIŞ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sait UZUNDAĞ

Yrd. Doç. Dr. Muammer ARANGÜL

Yrd. Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Ömer Ali YILDIRIM

Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT

Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Öğr. Gör. Enes VELİ

Redaksiyon / Redaction

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yasin TOMAKİN

Baskı/Publication

Grafik Tasarım: DÜZEY AJANS 0212 417 92 92

Baskı

İLBEY MATBAA

Basım Tarihi / Publishing Date

Aralık 2017 / December 2017

Yönetim Yeri/Administration Place

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mehmet Emin Acar Yerleşkesi, 73000 Merkez/Şırnak

Tel:+90 486 518 70 75 Faks: +90 486 518 70 76

e-mail: suifdergi@gmail.com

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda üç sayı olarak yayımlanır. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Bu Sayının Hakemleri / Academic Referees of This Issue

Prof. Dr. Abdulkadir EVGİN, Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü.
Prof. Dr. Abdürrezzak TEK, Uludağ Ü.
Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Marmara Ü.
Prof. Dr. Nurettin TURGAY, Dicle Ü.
Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK, Ağrı İbrahim Çeçen Ü.
Doç. Dr. Abdurrahim ALKIŞ, FSM Ü.
Doç. Dr. Enver ARPA, Ankara Sosyal Bilimler Ü.
Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ, Şırnak Ü.
Doç. Dr. İbrahim PAÇACI, Aksaray Ü.
Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK, Harran Ü.
Doç. Dr. Murat SULA, Karadeniz Teknik Ü.
Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN, Yıldırım Beyazıt Ü.
Doç. Dr. Mustafa ŞENTÜRK, Trakya Ü.
Doç. Dr. Yahya SUZAN, Dicle Ü.
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Taha İMAMOĞLU, Trakya Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet ABDÜLHADİOĞLU, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet AKBAŞ, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜL, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Beşir ÇELİK, Hakkari Ü.
Yrd. Doç. Dr. Emin CENGİZ, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN, Bingöl Ü.

Yrd. Doç. Dr. Fikret ÖZÇELİK, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. Fuat KARABULUT, Atatürk Ü.
Yrd. Doç. Dr. Hacı ÖNEN, Dicle Ü.
Yrd. Doç. Dr. Harun YILMAZ, Marmara Ü.
Yrd. Doç. Dr. Hüseyfe ÇEKER, Necmettin Erbakan Ü.
Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Kutbettin EKİNCİ, Mardin Artuklu Ü.
Yrd. Doç. Dr. M. Fatih DUMAN, Akdeniz Ü.
Yrd. Doç. Dr. M. Şükrü ÖZKAN, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Mazhar TUNÇ, Hakkari Ü.
Yrd. Doç. Dr. Mehmet SALMAZZEM, Muş Alparslan Ü.
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Zülfi CENNET, Bingöl Ü.
Yrd. Doç. Dr. Osman Nuri KARADAYI, Karadeniz Teknik Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ömer Ali YILDIRIM, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Süleyman GÜR, Karadeniz Teknik Ü.
Yrd. Doç. Dr. Şükrü AYDIN, Batman Ü.
Yrd. Doç. Dr. Yaşar ACAT, Şırnak Ü.
Yrd. Doç. Dr. Zeki TAN, Iğdır Ü.
Yrd. Doç. Dr. Ercan ALKAN Marmara Ü.
Dr. Duran EKİZER, Ankara Ü.

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Abdülbaki GÜNEŞ, Yüzüncü Yıl Ü.
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN, İstanbul Ü.
Prof. Dr. Baki ADAM, Ankara Ü.
Prof. Dr. Bünyamin SOLMAZ, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. Cengiz GÜNDOĞDU, Atatürk Ü.
Prof. Dr. Hamdi GÜNDOĞAR, Adıyaman Ü.
Prof. Dr. Harun YILDIZ, Samsun Ondokuz Mayıs Ü.
Prof. Dr. Hülya KÜÇÜK, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. İsmail TAŞ, Necmettin Erbakan Ü.
Prof. Dr. Mehmet Ali KIRMAN, Çukurova Ü.
Prof. Dr. Mehmet Bahaüddin VAROL, Aksaray Ü.
Prof. Dr. Nihat YATKIN, Atatürk Ü.
Prof. Dr. Nuh ARSLANTAŞ, Marmara Ü.
Prof. Dr. Ömer ÇELİK, Marmara Ü.
Prof. Dr. Seyit AVCI, Ömer Halisdemir Ü.
Prof. Dr. Şamil DAĞCI, Ankara Ü.
Doç. Dr. Abdülmecit İSLAMOĞLU, Ankara Ü.
Doç. Dr. Ali Osman KURT, Ankara Sosyal Bilimler Ü.
Doç. Dr. Mehmet ÇIÇEK, Kocaeli Ü.

İslâm Hukukunda Hibe Yoluyla Varisleri Mirastan Mahrum Etmeye Yönelik Tasarrufların Sınırlandırılması

İbrahim YILMAZ*

Özet

İslâm miras hukukunda, -oranları farklı da olsa- erkek ve kız çocukların mirastaki payları önceden belirlidir ve buna *mahfuz hisse/saklı pay* denilmektedir. Diğer taraftan İslâm miras hukukunun temel özelliklerinden biri de mûrisin vârislerini mirastan mahrum etme hakkının bulunmamasıdır. Bununla birlikte geçmişten günümüze murisler, çeşitli yollarla vârislerini mirastan mahrum etmek istemişlerdir.

Hukukî bir terim olarak hibe, *kişinin hayatta iken, karşılıksız olarak malını başkasına temlik etmesi* demektir. Prensipten İslâm hukukunda hibe meşru/mubah bir tasarruftur. Bununla birlikte, geçmişte olduğu gibi günümüzde de hibe hakkı, vârisleri mirastan mahrum etmek amacıyla murisler tarafından kötüye kullanılabilenlerdir.

Mûrisin hibe/bağış yoluyla vârislerinden mal kaçırması veya onları mirasından mahrum etmesi iki şekilde olabilmektedir; *Birincisi*: mûrisin çocukları arasında maddî ayrımcılık yapması ve vârislerden sadece bazılarını hibede bulunarak diğerlerini mirastan mahrum etmesi. *İkincisi*: malının tümünü veya bir kısmını gerçek veya hükmi yabancı şahıslara hibe ederek varislerin tümünü tamamen veya kısmen mirastan mahrum etmesi.

Bu çalışmada İslâm hukukunda, hibe yoluyla varisleri mirastan mahrum etmeye veya onlardan mal kaçırma-yaya yönelik tasarrufların sınırlandırılması üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, miras, hibe, mirastan mahrum etme, hukukî işlemlerin sınırlandırılması.

The Restriction of Legator's Legal Acts Related to Deprivation the Inheritors From the Heritage Through the Grant/Donation in Islamic Law

Abstract

In Islamic inheritance law, although in different ratios, the shares of male and female children in inheritance are determined previously and it is called a reserved share / hidden share. On the other hand, one of the basic characteristics of Islamic inheritance law is no right to deprive the inheritors from heritage for the legator. Along with that, from the past to today, the legator have been wanted to deprive the inheritors of their inheritance in various ways.

As a legal term, the grant/donation means that, while someone is alive, he or she freely (free of charge) transfers the goods to someone else. In principle, the grant is a legal act in Islamic law. At the same time, today as in the past, the right of grant could be abused to deprive the inheritors from the heritage with the intention of harming the heirs by the legators.

Deprivation of inheritance from the heritage through the grant can be in two ways; The first is legator's financial/material discrimination among his children and by donating only to some of the heirs, depriving others of inheritance from the heritage. The second is by donating all or part of the goods to real or judicial foreign persons deprivation the whole of the heirs from the heritage fully or partially.

In this article, we will emphasize on restrictions of transactions related with deprivation/debaration the inheritors from the heritage or kidnaping goods from inheritors In Islamic law.

Keywords: Islamic law, heritage, grants/donation, deprivation/debaration, the restriction of legator's legal acts.

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Ü., İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku A. B. D.
ibrh.yilmaz@hotmail.com

Giriş

İslâm miras hukukunda -oranları farklı da olsa- erkek ve kız çocukların mirastan alacakları paylar belirlidir (Bk. Nisa, 4/11, 12, 176.) ve mürisin vârislerini mirastan mahrum etme hakkı bulunmamaktadır.¹ Bu yüzden İslâm hukukunda mürisin vârislerini tamamen mirastan mahrum etmeye yönelik tasarruflarda bulunmaması için bazı tedbirlere yer verilmiştir. Bu tedbirlerden biri de mürisin hibe hakkını kötüye kullanarak vârislerden mal kaçırmasına veya onları mirastan mahrum etmesine yönelik tasarruflarına karşı bazı sınırlamaların getirilmiş olmasıdır.²

Sözlükte “karşılıksız vermek, bağışlamak” anlamına gelen *hibe* kelimesi hukuk dilinde, “kişinin hayatta iken, karşılıksız olarak malını başkasına temlik etmesi”³ anlamına gelmektedir. Türkçedeki *bağış ve teberru* kelimeleri de hibe ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.⁴ *Mecelle* hibeyi, “Hibe, bilâ ıvaz bir malı âhara temlik etmektir”⁵ şeklinde tanımlamaktadır.⁶

- 1 Muhammed Ebû Zehra, *Ahkâmü't-terikât ve'l-mevâris* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1963), 5-6; Muhammed Zühaylî, *el-Ferâid ve'l-mevâris* (Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-tayyib, 2001), 37-38; Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 2: 162; Hayreddin Karaman, *İslâmîda Kadın ve Aile* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994), 287.
- 2 İslâm hukukunda, mürisin hibe hakkını kötüye kullanmasının yasaklanması dışında alınan tedbirlerden bazıları şunlardır:
  - 1) Vasiyet hakkının, malvarlığının üçte biri ile sınırlandırılması ve vârise vasiyetin yasaklanması,
  - 2) Muvâzaalı satımın (müris muvazaasının) yasaklanması,
  - 3) Evlat edinmenin (tebenni) yasaklanması,
  - 4) Ölümçül hastalık (maradül-mevt) halinde olan kişinin mal varlığı üzerindeki tasarruflarının üçte bir ile sınırlı olması,
  - 5) Ölümçül hastalıkta karının mirastan mahrum bırakılması için bain talak ile boşamanın (talakül-fârr) Hanefilerde muvakkaten, Maliki ve Hanbeli mezheplerinde devamlı surette mirasçılığa engel teşkil etmemesi,
  - 6) Vârislerden mal kaçırma amacıyla yapılan vakıf işleminin malvarlığının üçte biri ile sınırlandırılması.
- 3 Muvaffaküddin İbn Kudâme, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki-Abdülfettah Muhammed el-Hulûv (Riyad: Dâru Âlemi'l-kütüb, 1997), 8: 239.
- 4 Ali Bardakoğlu, “Hibe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 17 (Ankara: TDV Yay., 1998), 421; Mustafa Fayda, “Atâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 4 (Ankara: TDV Yay., 1991), 33; Ayrıca bk. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 239; Ensârî er-Rasâ, *Şerhu Hudûdi İbn Arafe*, thk. Muhammed Ebu Rucfân/et-Tahir el-Mamuri (Beyrut: Dâru'l-Garbil İslâmî, 1993), 552-555; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikhü'l-islâmî ve edilletühü* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1989), 5: 5.
- 5 *Mecelle*, md. 833.
- 6 İslâm hukukunda hibe ile ilgili doktrinadaki görüşler hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetül-*

Bir malın hibe yoluyla bedelsiz/karşılıksız olarak başkasına temliki, *sadaka, hediye, infak, hayır* kapsamında İslâm'ın teşvik etmiş olduğu meşru tasarruflardan biridir.⁷ Ancak uygulamada hibe hakkı, vârislerin aleyhine onlara zarar verme amacıyla da kullanılabilir. Nitekim mûrislerin, vârislerden mal kaçırmak için başvurdukları yolların başında vârislerin bazısına veya yabancıya yapılan hibe gelmektedir. Günümüz İslâm ülkelerinde ise mûrislerin, şer'an haklı ve makul bir gerekçe olmaksızın vârislerinden bazısına, özellikle erkek çocuklara hibede bulunarak veya hileli satım yoluna (mûris muvâzaasına) başvurarak diğer vârislerinden, özellikle de kız çocuklarından mal kaçırması daha çok bilinen bir uygulamadır.⁸

Günümüz İslâm ülkelerinde mûrisin hibe yoluyla vârislerinden mal kaçırmaya yönelik tasarruflarını iki başlıkta ele almak mümkündür;

Birincisi: Mûrisin çocukları arasında maddi ayrımcılık yapması ve vârislerden sadece bazılarını hibede bulunarak diğerlerini mirastan mahrum etmesi.

İkincisi: Malının tümünü veya bir kısmını gerçek veya hükmi yabancı şahıslara hibe ederek vârislerin tümünü tamamen veya kısmen mirastan mahrum etmesi.

Aşağıda ilgili yerde verilen nasslardan anlaşılacağı üzere İslâm hukukunda mûrisin vârislerden bazısına hibede bulunarak diğer vârislerinden mal kaçırmaya yönelik tasarruflarına karşı dinî bazı sınırlamalar getirilmiştir. Ancak bizi burada asıl ilgilendiren konu; ister vârislerinden bazısına, ister yabancıya yapılmış olsun hibe hakkının vârisleri mirastan mahrum etme veya onlara zarar verme kastı ile yapılması halinde bunun kamu otoritesi tarafından kanun marifetiyle sınırlandırılmasının⁹ şer'an mümkün olup olmamasıdır.¹⁰

İslâm hüküm teorisinde hibe, ister vârislere yapılsın ister yabancıya yapılsın mahiyeti itibariyle mükellefin yapıp yapmama konusunda muhayyer bırakıldığı mubah¹¹ tasarruflar

müctehid ve nihâyetü'l-muktesid (Beirut/Kahire: Dâru'l-Ciyl-Mektebetü'l-Külliyetü'l-ezheriyye, 2004), 2: 531-540; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 239-289; Zühayli, *el-Fikhü'l-islâmî*, 5: 5-36.

7 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 239-240; Zühayli, *el-Fikhü'l-islâmî*, 5: 5-7. Ayrıca örnek olarak bk. Bakara 2/271; Buhârî, "Hibe", 1.

8 Krş. Muhammed ez-Zühayli, *el-Ferâid ve'l-mevâris* (Dimeşk-Beirut: Dâru'l-Kelime't-tayyib, 2001), 44; Selman b. Şebbâb b. Mesûd ez-Zehrâni, *Hirmânü'l-ünsâ mine'l-mîrâs: câhilyetün tahtâcü ilâ ictisâs* (Riyad: b.y., b.y. 201), 23-79; Ebi Nasr Muhammed b. Abdullah, *l'âmû'n-nübelâ bi ahkâmî'n-nisâ* (Yemen/Sana: 2004), 3-4.

9 Kamu otoritesinin mubahı sınırlandırma hak ve yetkisine "*hakku'l-imâmeh/hakku's-saltana*" denilmektedir. Bkz. M. S. Ramazan el-Bütî, *Davâbitü'l-maslaha fiş-şer'iati'l-İslâmiyye* (Dimeşk: Dâru'l-Müttehide, 1990), 58, 244-245.

10 İslâm hukukunda prensip olarak kamu otoritesinin mubahı (hukukî serbest alanı) sınırlandırma hak ve yetkisine sahip olması ile ilgili görüşler için bkz. Muhammed Seyyid Bey, *Fıkıh Usulü (Giriş)*, yay. haz. Hasan Karayigit (İstanbul: Düşün Yay., 2010), 104-155; Mansurizâde Said, "Cevâzin Ahkâm-ı Şer'iyyeden Olmadığına Dair", *İslâm Mecmuası* 1, sy. 10 (1330): 295-303; Mansurizâde Said, "Taaddüd-i Zevcât İslâmiyyette Men Olunabilir", *İslâm Mecmuası* 1, sy. 8 (1330): 234-235; M. Sellâm Medkûr, *Nazariyyetü'l-ibâha inde'l-usuliyin ve'l-fukâhâ* (Kahire: Dâru'n-Nehdati'l-arabiyye, 1984), 317-369; Beşir el-Mekki Abdüllâvi, *Sultatü veliyyi'l-emr fi takyidi'l-mubâh* (Beirut: Dâru Mektebetü'l-meârif, 2011), 13-245; İbrahim Yılmaz, *İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması* (Kayseri: TezMer, 2015.) Konuyla ilgili ayrıca bkz. *Mecelle*, md. 1192, 1197, 1200, 1254; *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi (Esbâb-ı Mücibe Lâyihası /Nikâh-ı Mükreh)*, yay. haz : Orhan Çeker (Konya: Mehîr Vakfı Yay., 2012), 90-91; Muhammed Ebu Zehra, *el-Cerime* (Kahire: Dâru'l-fikri'l-Arabî, 1986), 282-283; Muhammed Fethi ed-Dirini, *el-Hak ve medâ sultânü'd-devle fi takyidihi* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 208-209; a.mlf., *Hasâsiüt-teşri'l-islâmî fiş-siyaseti ve'l-hüküm* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2013), 262-270; a.mlf., *Nazariyyetü't-teassif fi isti'mali'l-hak fi'l-fikhi'l-islâmî* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 166-169; Ahmet Akgündüz, *Eski Anayasa Hukukumuz ve İslâm Anayasası* (İstanbul: Timaş Yay., 1995), 21-26; Ahmet Akgündüz ve Halil Cin, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi* (İstanbul: Timaş Yay., 1990), 1: 191-196.

11 Mubahın tanımı için bkz. Abdülvahhab Hallâf, *İlmü usûli'l-fikh* (İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1984), 130; Zekiyyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-fikh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2015), 253; Abdülkerim Zeydan, *el-Veciz fi usûli'l-fikh* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 2011), 38.

içerisinde yer almaktadır. Nitekim konuyla ilgili Kur'an ve sünnette yer alan nasslar, prensip olarak İslâm hukukunda hibenin mubah/caiz bir tasarruf olduğunu göstermektedir. Mubah olan bir konuda ise istediği şekilde tasarrufta bulunma takdir ve yetkisi mükellefin iradesine bırakılmıştır.¹²

Bununla birlikte İslâm hukukunda “mubah” kategorisinde yer alan fiillerin, teşri kılınma maksadına uygun olarak başkasının hakkını ihlal etmeden¹³ ve kamuya zarar vermeden kullanılması temel bir ilke olarak kabul edilmiştir.¹⁴ Dolayısıyla teşri kılınma maksadına aykırı olarak kullanılması, zarar içermesi, başkasının hakkını ilgilendirmesi ve kamu yararının gerektirmesi halinde kamu otoritesi tarafından mubah olan fiillerin/tasarrufların kanun marifetiyle sınırlandırılması söz konusu olabilmektedir.¹⁵ Çünkü hibe ve benzeri yollarla mal kaçırmaya yönelik tasarruflarda, vârislerin hukuken güvence altına alınmış olan üçte ikilik *mahfûz hisselerinin*¹⁶ ihlal edilmesi söz konusudur.

Diğer taraftan İslâm hukukunda kişinin mal varlığı üzerinde istediği gibi tasarruf etme hak ve yetkisi bulunmakla birlikte, bunu başkasına zarar verecek şekilde kullanması caiz değildir.¹⁷ Bu bağlamda İslâm hukukunda mûrisin, zarar verme kastı içeren hibe, vasiyet, muvâzaalı satım (mûris muvâzaası) gibi yollarla vârislerini mirastan mahrum etme hak ve yetkisi yoktur.¹⁸

Bu çalışmada, murisin (ebeveynin) mubah olan hibe hakkını kötüye kullanarak vârislerini mirastan mahrum etmeye yönelik tasarruflarının dini ve hukuki açıdan sınırlandırılması üzerinde durulacaktır.¹⁹ Bu çerçevede çalışmamız; *Vârislerden Bazısına Yapı-*

12 Ebû İshak İbrahim b. Mûsâ eş-Şâtübî, *el-Muvâfakât fî usûli'ş-şeriâ*, nşr./tlk. Abdullah Dıraz (Beyrut: ts.), 1: 121; Muhammed Tahir b. Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi (Gaye Problemi) (Makâsîdû'ş-şeriati'l-islâmîyye)*, çev. Vecdi Akyüz-Mehmed Erdoğan (İstanbul: İklim Yay., 123, 1988).

13 Şâtübî, *el-Muvâfakât*, 2: 188. (أن طلب الإنسان لحظه حيث أذن له لا بد فيه من مراعاة حق الله وحق المخلوقين).

14 Dirîni, *el-Hak*, 208-209. Konuyla ilgili ayrıca bkz. Fahreddin ez-Zeylaî, *Tebyinü'l-hakâik şerhu Kenzü'd-dekâik ve hâşiyetü'ş-Şelebî* (Kahire: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye (Bulak)/Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, 1313), 4: 196. (أَنَّ لِلْإِنْسَانِ أَنْ يَتَصَرَّفَ فِي مَلِكِهِ مَا شَاءَ مِنْ التَّصَرُّفَاتِ مَا لَمْ يَتَضَرَّرْ بِغَيْرِهِ فَحَرَامٌ ظَاهِرًا (الأفعال المباحة إنما تجوز بشرط عدم إيذاء أحد).

15 Kamu otoritesinin mubahı (hukukî serbest alanla ilgili tasarrufları) sınırlandırması ile ilgili bkz. Giriş, Kamu otoritesinin mubahı sınırlandırma hak ve yetkisi ile ilgili dipnot.

16 İslâm hukukunda, bir kimsenin ölümü halinde mirasçılara intikal edecek payların kanun tarafından önceden belirlenip hukuken güvence altına alınmasına “mahfûz hisse/saklı pay” denilmektedir. Prensip olarak (bazı istisnalar dışında) mûrisin mahfûz hisse üzerinde tasarruf yetkisi yoktur. Bkz. Muhammed Ebû Zehra, *Şerhu Kânûnî'l-vasiyy* (Kahire: 1950), 8; Muhammed Mustafa eş-Şelebî, *Ahkâmü'l-vesâyâ ve'l-evkâf* (Beyrut: ed-Dâru'l-Câmiyye, 1982), 9-10; Hamza Aktan, *Mukayeseli İslâm Miras Hukuku* (İzmir: Işık Akademi Yay., 2008), 22; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yay., 1987), 1: 381; Karaman, *Anahatları İslâm Hukuku*, 2: 180; Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, “Mahfûz Hisse” mad., 266. Ayrıca bkz. Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 2: 1311.

17 Zeylaî, *Tebyinü'l-hakâik*, 4: 196. (أَنَّ لِلْإِنْسَانِ أَنْ يَتَصَرَّفَ فِي مَلِكِهِ مَا شَاءَ مِنْ التَّصَرُّفَاتِ مَا لَمْ يَتَضَرَّرْ بِغَيْرِهِ فَحَرَامٌ ظَاهِرًا). Ayrıca bkz. Haskefi, *Dürrü'l-muhtar* (İbn Abidin, *Reddü'l-muhtâr*), 10: 13; Hâdimî, *Mecâmiu'l-hakâik*, 45 (Hatime/Kavâid Külliye, md. 25).

18 İbn Âşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi*, 300. Ayrıca bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1308, 1309; Ebû Zehra, *Ahkâmü'l-terikât ve'l-mevâris*, 5-6; Zekiyüddin Şaban ve Ahmed Gandür, *el-Vasiyyetü ve'l-mirâs ve'l-vakf fi'ş-şeriati'l-islâmîyye* (Kuveyt: Mektebetü'l-Fellâh, 1984), 224; Zühaylî, *el-Ferâid ve'l-mevâris*, 37-38; Karaman, *Anahatları İslâm Hukuku*, 2: 162, 166; Hamza Aktan, “Miras”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 30 (Ankara: TDV Yay., 2005), 144.

19 Konuyla ilgili Köse ve Çalışın makaleleri bulunmaktadır. Bkz. Saffet Köse, “İslâm Hukukuna Göre Anne-Babanın Hibe (Bağış) Konusunda Çocukları Arasında Yaptığı Ayrımcılık”, *Mehir Dergisi* 4 (1999): 14-20; Halit Çalış, “Ebeveyn ve Çocuklar Arasında Maddi Adalet/Eşit Muamele”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2003): 121-151. Ancak mezkûr çalışmalarda sadece, İslâm hukukuna göre ebeveynin çocukları arasında yaptığı maddi ayrımcılığın hükmü üzerinde durulmuş, ebeveynin yabancılara yaptığı hibe yoluyla vârislerinden mal kaçırmaya yönelik tasarruflarına hiç değinilmemiştir. Bu çalışmada ise ister vârislerden bazısına yapılsın

lan Hibe Yoluyla Diğer Varislerden Mal Kaçırmanın Sınırlandırılması ve Yabancıya Yapılan Hibe Yoluyla Varislerden Mal Kaçırmanın Sınırlandırılması, olmak üzere iki başlıktan oluşmaktadır.

1. Vârislerden Bazısına Yapılan Hibe Yoluyla Diğer Vârislerden Mal Kaçırmanın Sınırlandırılması

Aşağıda önce mürisin vârisleri arasında maddi ayrımcılık yapmasını yasaklayan rivayetler ve bununla ilgili klasik İslâm hukuku doktrininde yer alan görüşler verilecek, sonra da mürisin çocukları arasında maddi ayrımcılık yaparak bazı vârislerinden özellikle de kız çocuklarından mal kaçırmaya yönelik yapılan hibenin kamu otoritesi sınırlandırılması üzerinde durulacaktır.

1.1. Mürisin Hibe Yoluyla Çocukları Arasında Maddi Ayrımcılık Yapmasını Yasaklayan Rivayetlere Genel Bakış

Hadis kaynaklarında ebeveynin çocuklarına yaptığı bağış için *atiyye* ve *hibe* kavramları kullanılmıştır.²⁰ Anne ve babanın sağlıklarında yaptıkları hibede çocukları arasında ayırım gözetmemeleri, onlara adil davranmaları gerektiği ile ilgili hadis kaynaklarında birçok rivayet bulunmaktadır. Ancak bu rivayetlerin hepsi Numan b. Beşir (ra) olayı ile ilgilidir.²¹ Diğer taraftan konuyla ilgili rivayetlerde Numan b. Beşir'in (ra) babasının kendisine hibe ettiği şeyin ne olduğu ile ilgili farklı ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerden Beşir b. Sa'd (ra) malının tümünü veya bir kısmını (bir bahçe) ya da bir köleyi oğlu Numan'a bağışladığı anlaşılmaktadır.²² Ebeveynin çocuklarına yaptığı hibeyle ilgili farklı itihadlara dayanak oluşturan bu olayla ilgili rivayetlere yer vermek konumuz açısından önem arz etmektedir.²³

Numan b. Beşir'den (ra) rivayet edildiğine göre o konuyla ilgili şöyle demektedir:

"Babası onu Hz. Peygambere götürmüş ve şöyle demiştir: (Ya Rasûlallah) oğluma şu kölemi bağışladım. Bunun üzerine Hz. Peygamber (as) şöyle demiştir: Tüm çocuklarına oğluna bağışladığının benzerini bağışladın mı? Adam dedi: Hayır. Bunun üzerine Hz. Peygamber (as) şöyle dedi: Ona bağışladığın şeyi (köleyi) geri al."²⁴

Numan b. Beşir'den (ra) nakledilen bir diğer rivayet ise şöyledir:

"Babam bana malının bir kısmını²⁵ bağışlamıştı. Annem Amrâ bt. Revâha (rah); "-Rasûlullah (as) buna şahitlik etmedikçe razı olmam," dedi. Babam Allah Rasûlünün yanına geldi ve "Yâ Rasûlallah! Ben Amrâ bt. Revâhadan olan oğlum (Numan'a) bir *atiyye* (hibe/bağış) verdim. Amrâ bt. Revâha seni buna şahit kılmamı istedi" dedi. Rasûlullah (as) ona; "-Bunu (bağışı) diğer bütün çocuklarına yaptın mı?" diye sordu. Babam "-Hayır," cevabını verdi. Allah Rasûlü (sav): "Allah'tan korkun ve çocuklarınız arasında adaletli davranın!" buyurdu. Babam döndü ve verdiği geri aldı."²⁶

ister yabancıya yapılıns ebeveynin vârislerinden tamamen veya kısmen mal kaçırmaya yönelik tasarrufların kamu otoritesi tarafından sınırlandırılması üzerinde durulmuştur.

- 20 Örnek olarak bkz. Şevkânî, *Neylül'evtâr* (Suûd/Kahire: Dâru İbn Kayyim/Dâru İbn Affân, 2005), 7: 298-300.
 21 Tüm bu rivayetler için bkz. Buhârî, "Hibe", 12-13; Müslim, "Hibât", 9-19; Tirmizî, "Ahkâm", 30; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 292-293 (nr. 11992-11999); Şevkânî, *Neylül'evtâr*, 7: 298-300.
 22 Şevkânî, *Neylül'evtâr*, 7: 301.
 23 İslâm hukukçuları, Numan b. Beşir olayı ile ilgili meselenin fikhî ve diğer boyutlarıyla ilgili on farklı mesele üzerinde durmuşlardır. Bu hadisten çıkarılan hükümlerle ilgili geniş bilgi için bkz. Şevkânî, *Neylül'evtâr*, 7: 300-306.
 24 Buhârî, "Hibe", 12; Müslim, "Hibât", 9; Tirmizî, "Ahkâm", 30.
 25 Diğer rivayetlerde geçen ifadelerden burada kastedilenin bir köle veya bahçe olduğu anlaşılmaktadır.
 26 Buhârî, "Hibe", 13; Müslim, "Hibât", 13.

Olayın farklı varyantlarına yer veren Müslim'deki rivayetlerden birinde ise şöyle denilmektedir:

“Numan'ın babası ona bir köle vermişti. Hz. Peygamber (as) “Bu köleyi nerden aldın?” diye sordu. Numan “Onu bana babam verdi dedi”. Hz. Peygamber: “Tüm kardeşlerine bu şekilde verdi mi?” diye sordu. Numan “Hayır” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Onu babana geri ver” dedi.”²⁷

Müslim'deki bir diğer rivayette ise Numan b. Beşir'in annesi, babasının Numan'a verdiği hibe ile ilgili “Oğluma verdiğin hibeye Allah Rasûlünü şahit kılmadan buna razı olmam” demiştir. Bunun üzerine Beşir oğlu Numan'ın elinden tutarak -ki o günlerde Numan küçük bir çocuktur- Hz. Peygamber'e gitmiş ve “Ya Rasûlallah! Bunun annesi Amrâ bt. Revâha oğluna verdiğim hibe konusunda seni şahit kılmamı istedi.” Bunun üzerine Hz. Peygamber (as); “Ya Beşir! Senin bundan (Numan'dan) başka çocuğun var mı?” diye sordu. Beşir “Evet” dedi. Hz. Peygamber: “Onların hepsine aynı şekilde hibede bulundun mu?” dedi. Beşir: “Hayır” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (as): “O halde benden şahitlik yapmamı isteme! Ben cevır (haksızlık ve zulüm) üzere şahitlik yapmam (ben haktan başkasına şahitlik yapmam)” dedi.”²⁸

Müslim'de yer alan diğer rivayetlerde ise Hz. Peygamber (as), “Ben zulme (cevır) şahitlik yapmam”²⁹; “Beni zulme (cevre) şahit tutma”³⁰ buyurmuştur. Konuyla ilgili rivayetlerden birinde ise Hz. Peygamber (as) Beşir'e, (“Bir Peygamber zulme şahitlik yapamaz” anlamında³¹) “Git buna benden başkasını şahit tut” dedi ve sonra “Çocuklarının (hepsinin) sana aynı şekilde iyilikte bulunmaları seni sevindirir mi?” diye sordu. Beşir ise “Evet” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (as), “Öyleyse çocukların arasında ayrımcılık yapma” buyurdu.³² Hadisin diğer rivayetlerinde ise, “çocuklarının arasını eşitle/diğerlerine de aynı şekilde (miktarla) bağışta bulun”³³; “Bu şekilde doğru olmaz. Ben ancak hak üzere şahitlik yaparım”³⁴ kayıtları vardır.

Konuyla ilgili diğer hadis kaynaklarında yer alan bir rivayette ise Hz. Peygamber (as) şöyle buyurmuşlardır: “Bağış hususunda çocuklarınıza eşit davranın. Eğer birini tercih etmem gerekseydi kızları (kadınları) erkeklere tercih ederdim.”³⁵

Numan b. Beşir (ra) olayı ile ilgili rivayetlerin özeti şudur:

Numan'ın (ra) babası Beşir (ra), çocuklarından sadece oğlu Numan'a bir mal (köle veya bahçe) bağışlamıştır. Numan'ın annesi Amra bt. Revâha ise kendi öz çocuğu olmasına rağmen bu durumdan vicdanen rahatsız olmuş, olayın dini (fıkhi) hükmünü anlamak istemiş ve Hz. Peygamber'i (as) buna şahit kılmadan yapılan hibeye razı olmayacağını söylemiştir. Numan'ın annesi, hibenin mubah bir fiil olduğunu bilse de sonucuna yani aile içinde ve kardeşler arasında meydana getireceği olumsuzluklara bakarak buna razı olmamıştır. Bunun üzerine Beşir (ra) Hz. Peygamber'e (as) durumu bildirmiştir. Hz. Peygamber (as), tüm çocuklarına aynı şekilde hibede bulunup bulunmadığını sormuştur. Beşir (ra), “hayır”

27 Müslim, “Hibât”, 12.

28 Müslim, “Hibât”, 14.

29 Müslim, “Hibât”, 15.

30 Müslim, “Hibât”, 16.

31 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 258.

32 Müslim, “Hibât”, 17.

33 Müslim, “Hibât”, 18; Şevkâni, *Neylü'l-evtâr*, 7: 302.

34 Müslim, “Hibât”, 19.

35 Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 292-293 (nr. 11200); Şevkâni, *Neylü'l-evtâr*, 7: 300; Ayrıca bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 259; Bardakoğlu, “Hibe”, 421.

demıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber (as) “Ben, cevr (haksızlık ve zulüm) üzerine şahitlik yapmam” buyurarak Beşir’den (ra) yaptığı hibeden dönmesini istemiştir. Bunun üzerine Numan b. Beşir (ra) babasının kendisine hibe ettiği malı iade etmiştir.

Numan b. Beşir (ra) olayında dikkat çekilmesi gereken bazı önemli hususlar bulunmaktadır. Bunları üç başlıkta ifade etmek mümkündür;

Birincisi: Çocuklar Arasında Maddi Ayrımcılığın Yasaklanması Hususunda Annenin Konumunun Baba Gibi Olması

Yukarıda naklettiğimiz olayda çocukları arasında hibede maddi ayrımcılık yapan kişi Numan b. Beşir’in (ra) babası olan Beşir b. Sa’d’dır (ra). Ancak İslâm hukukçuları çocuklara yapılan hibede adil davranılması konusunda annenin konumunun da baba gibi olduğunu söylemektedirler.³⁶ Nitekim konuyla ilgili hadiste Hz. Peygamber’in (as), “Allah’tan korkun ve çocuklarınız arasında adaletli davranın!”³⁷ hitabı her ne kadar müzekker sığaالله اتقوا اولادكم (واعادلوها في) ile gelmiş olsa da, tahsis eden şer’i ve akli bir kayıt ve karine (muhasıs) bulunmadığı için genel (âmm/umumi) olup anneleri de içermektedir. Dolayısıyla anne de ebeveiden biri olduğuna göre onun da baba gibi çocukları arasında maddi ayrımcılık yapmaması gerekmektedir. Çünkü babanın maddi ayrımcılık yapması çocukları arasında nasıl ki haset, kin ve düşmanlığa sebep olursa aynı şekilde annenin yapmış olduğu maddi ayrımcılık da çocukları arasında haset, kin ve düşmanlığa sebep olur. Buna göre çocuklar arasında maddi ayrımcılığın yasaklanması konusunda anne ile baba aynı hükme tabidir.³⁸

İkincisi: Çocuklara Yapılan Hibe Konusunda Ebeveynin Adil (veya eşit) Davranılmasının Gerekli Olması

Konuyla ilgili yukarıda geçen rivayetlerden ebeveynin çocukları arasında ayrımcılık yapmadan onlar arasında adil (veya eşit) davranması gerektiği anlaşılmaktadır.³⁹ Nitekim yukarıda naklettiğimiz rivayetlerde yer alan Hz. Peygamber’in (as); “Allah’tan korkun ve çocuklarınız arasında adaletli davranın!”⁴⁰; “... Ona bağışladığın şeyi (köleyi) geri al!”⁴¹; “Onların hepsine aynı şekilde hibede bulundun mu?”, “O halde benden şahitlik yapmamı isteme! Ben cevr (haksızlık ve zulüm) üzere şahitlik yapmam (Ben haktan başkasına şahitlik yapmam)”⁴² şeklindeki sözleri, ebeveynin çocukları arasında hibe konusunda adil davranmaları gerektiğini ifade etmektedir. Yine Numan b. Beşir (ra) olayı ile ilgili rivayetlerde Hz. Peygamber (as) Beşir b. Sa’d’a (ra), “Çocuklarının sana aynı şekilde iyilikte bulunmaları seni sevindirir mi?” diye sormuş, o da bu soruya “Evet” demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (as) “Öyleyse çocukların arasında ayrımcılık yapma” buyurmuştur.⁴³

Aşağıda ebeveynin hibe konusunda çocukları arasında adil (veya eşit) davranmasının fikhî/şer’i hükmü ile ilgili İslâm hukukçularının görüşleri üzerinde ayrıca durulacaktır.

36 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 261; Mansur b. Yunus el-Behûti, *Keşşâfü’l-kimâ’ an metni’l-iknâ*, thk. Muhammed Emin ed-Dinnâvi (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1997), 3: 505.

37 Buhâri, “Hibe”, 13, Müslim, “Hibât”, 13.

38 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 261.

39 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 259; Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, 7: 303; Bardakoğlu, “Hibe”, 425.

40 Buhâri, “Hibe”, 13, Müslim, “Hibât”, 13.

41 Buhâri, “Hibe”, 12; Müslim, “Hibât”, 10; Tirmizî, “Ahkâm”, 30.

42 Müslim, “Hibât”, 14.

43 Müslim, “Hibât”, 17.

Üçüncüsü: Hibe Konusunda Kız Ve Erkek Çocuklar Arasında Mirastaki Taksim Oranlarına Riayet Edilmesinin Gerekli Olup Olmaması

Çocuklara yapılan hibe konusunda üzerinde durulması gereken önemli bir husus da kız ve erkek çocuklara yapılan hibenin miktarını/oranını belirleyen kriterin ne olması gerektiğidir. Numan b. Beşir (ra) olayı ile ilgili yukarıda nakledilen rivayetlerde “adalet” ve “eşitlik” konusuna vurgu yapan ifadeler yer almaktadır. Bu faklı ifadelerden hibe konusunda ebeveynin, çocukların özel durumunu gözeterek onlar arasında adalet ve hakkaniyete uygun bir hibede bulunabileceği (adalet/dağıtıcı adalet) veya çocukların özel durumlarını dikkate almadan hepsine eşit bir şekilde hibede bulunabileceği (eşitlik/denkleştirici adalet) şeklinde iki farklı istidalde bulunmak mümkündür.⁴⁴

Bilindiği üzere her adalet eşitlik olmadığı gibi her eşitlik de adalet değildir. Dolayısıyla hakkaniyet ve adalete ters düşen yerlerde ebeveynin hibe konusunda çocukları arasında eşit davranması doğru bir uygulama olamaz. Bu yüzden ebeveynin çocukları arasında hibe konusunda öncelikle adaleti esas alması, adalet ve hakkaniyete ters düşmeyen yerlerde de eşitlik prensibine göre hareket etmesi daha isabetli bir uygulama olacaktır.

Nitekim İslâm hukukçuları bu konuda iki farklı yaklaşım ortaya koymuşlardır; Hanbeli hukukçularının ve Hanefilerden İmam Muhammed’in de içlerinde yer aldığı bazı müctehidler hibe konusunda erkek ve kız çocuğu arasındaki taksimin mirasta olduğu gibi “ikiye-bir” (Bk. Nisa, 4/11.) şeklinde olacağını söylemişlerdir.⁴⁵ Ancak aralarında İmam Ebu Hanife, İmam Malik ve İmam Şâfi gibi üç büyük mezhep imamının da bulunduğu bazı müctehidler ise Numan b. Beşir (ra) hadisinde geçen “Allah’tan korkun ve çocuklarınız arasında adaletli davranın!”⁴⁶; “...hibe konusunda çocukların aralarını eşitle”⁴⁷ gibi ifadelerden hareketle nafaka da olduğu gibi hibe konusunda da erkek ve kız çocukları arasında ebeveynin adil (veya eşit) davranması gerektiğini söylemektedirler.⁴⁸ Buna göre ebeveynin iyi davranma konusunda olduğu gibi hibe konusunda da kız çocuğu erkek çocukla aynı (eşit) hakka sahiptir.⁴⁹

Ebeveynin, kız ve erkek çocuklarına yapacağı hibe konusunda doktrinindeki bu iki görüşten biriyle amel etmesi mümkün olmakla birlikte, çocuklara yapılan hibede miras hükümlerinin esas alınmasını gerektiren özel bir delilin bulunmamasından dolayı bu konuda kız ve erkek çocuk ayrımı yapılmaması gerektiğini öngören görüşün daha isabetli olduğu söylenebilir. Nitekim ebeveynin hibe konusunda çocukları arasında ayrımcılık yapmasının haram olduğunu söyleyen Şevkânî (ö. 1250/1834) konuyla ilgili yukarıda naklettiğimiz “Allah’tan korkun ve çocuklarınız arasında adaletli davranın / ⁵⁰ اتقوا الله واعدوا في اولادكم hadisi ve konuyla ilgili diğer rivayetleri naklettikten sonra; “konuyla ilgili hadislerin zahiri, kız ve erkek çocukları arasında fark olmadığını göstermektedir”⁵¹ demektedir.

Bu konuda özetle şunu söylemek mümkündür; mürisin hayatta iken çocuklarına yap-

44 Dağıtıcı ve denkleştirici adalet kavramları hakkında bkz. Vecdi Aral, “Hukuki Değer Olarak Adalet”, *Makâsîd ve İctihâd*, haz. Ahmet Yaman (Konya: Yediveren Yayınları, 2002), 33-36; Kemal Gözler, *Hukuka Giriş* (Bursa: Ekin Yay., 2010), 275-276; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*, “Adalet” mad., 3.

45 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 259, 260; Behûti, *Keşşâfü'l-kanâ*, 3: 507; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7: 303; Bardakoğlu, “Hibe”, 425; Zühaylî, *el-Fikhü'l-islâmî*, 5: 34, 35.

46 Buhârî, “Hibe”, 13, Müslim, “Hibât”, 13.

47 Müslim, “Hibât”, 18; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7: 302.

48 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 259; Behûti, *Keşşâfü'l-kanâ*, 3: 506; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7: 303; Zühaylî, *el-Fikhü'l-islâmî*, 5: 34, 35.

49 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 259.

50 Buhârî, “Hibe”, 13, Müslim, “Hibât”, 13.

51 Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7: 303.

mış olduğu hibe bir miras taksimi olmadığı için bu konuda miras hükümlerine uyulması zorunlu değildir. Ebeveyn, çocuklarına yapmış olduğu hibe konusunda tamamen karşılıklı rıza ve çocuklarının huzurunu esas almalıdır. Buna göre kız ve erkek çocuklarına yapılan hibe konusunda miras hükümleri esas alılabileceği gibi kız-erkek ayırımı yapılmaksızın her bir çocuğa eşit bir şekilde hibede bulunulmasında da şer'an bir sakınca yoktur.⁵² Ancak miras hükümlerinin uygulanmasına çocuklar (özellikle kız çocukları) razı değilse hibe konusunda kız ve erkek çocukları arasında eşit davranılması gerektiğini söyleyen görüş ile amel edilmesi daha isabetli olacaktır.

1.2. Mürisin Hibe Yoluyla Çocukları Arasında Maddi Ayrımcılık Yapması Konusunda İslâm Hukukçularının Görüşleri

Konuyla ilgili nasları birlikte değerlendiren İslâm hukukçuları, ebeveynin varislerine/ çocuklarına bağışta bulunmasının câiz/mubah olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Bununla birlikte adaletle ilgili ayetleri, (Nisa,4/135; Mâide 5/8; En'am 6/152; Nahl, 16/90; Nûr 24/2.) yukarıda naklettiğimiz Numan b. Beşir (ra) olayı ile ilgili rivayetlerde geçen farklı lafızları ve sahabenin konuyla ilgili uygulamalarını⁵³ göz önünde bulunduran İslâm hukukçuları ebeveynin çocukları arasında yaptıkları bağışlarda *adil (veya eşit) davranmaları gerektiğini* söylemişlerdir.⁵⁴ Ancak bu gerekliliğinin "nedb" mi yoksa "vücûp" mu ifade ettiği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Konuyla ilgili görüşleri iki başlıkta özetlemek mümkündür⁵⁵;

Birinci Görüş: Adil (veya eşit) Davranmanın Mendup, Ayrımcılığın İse Mekruh Olması

Hanefi, Maliki ve Şafiilerin içinde bulunduğu cumhura göre çocuklar arasında adaleti gözetmek *müstehap/menduptur*. Bundan dolayıdır ki çocuklardan birine diğerlerinden fazla veya eksik verilmesi, anne-babaya karşı çocukların saygısızlık yapmalarına sebebiyet vereceğinden *mekruh* olur.⁵⁶ Bu görüş sahiplerine göre çocuklar arasında maddi ayrımcılık yapmak mekruh olmakla birlikte yapılan hibe hukuken geçerlidir.

İkinci Görüş: Adil (veya eşit) Davranmanın Vacip, Ayrımcılığın İse Haram Olması

Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), İbrahim en-Nehâî (ö. 96/714), Mücahid b. Cebr (ö. 103/721), Tâvûs b. Keysan (ö. 106/725), İmam Buhârî (ö. 256/870)⁵⁷ gibi ilk dönem müc-

52 Orhan Çeker, *Fetvalarım-I* (Konya: Damla Ofset Matbaası, 2014), 196.

53 Hz. Ebu Bekr'in (ra) kızı Aişe (ra); Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın çocuklarına yaptığı bağışla ilgili bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 241; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2: 533; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7: 302-303.

54 Zühayli, *el-Fikhü'l-islâmî*, 5: 34-35; Bardakoğlu, "Hibe", 425.

Konuyla ilgili görüşler ve değerlendirmeler hakkında geniş bilgi için bkz. Köse, "İslâm Hukukuna Göre Anne-Babanın Hibe (Bağış) Konusunda Çocukları Arasında Yaptığı Ayrımcılık," 14-20; Çalış, "Ebeveyn ve Çocuklar Arasında Maddi Adalet/Eşit Muamele", 121-151; Halit Çalış, "Özel Mülkiyete Getirilen Sınırlamalar" (Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2001), 284-299.

55 Konuyla ilgili görüşler ve değerlendirmeler için bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2: 532-534; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 256-260; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7: 300-306; Zühayli, *el-Fikhü'l-islâmî*, 5: 34-35; Bardakoğlu, "Hibe", 425; Abir Ribhî Şakir el-Kaddûmî, *et-Teassüf fi isti'mâli'l-hak fi'l-ahvâli'l-şahsiyye* (Ürdün/Amman: Dâru'l-fıkr, 2007), 301-303.

56 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2: 532; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 256-257, 259; Bedruddin Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahihî'l-Buhârî*, tsh./nşr. Abdullah Muhammed Mahmud Ömer (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmiyye, 2001), 13: 202, 204; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7: 300-301; Zühayli, *el-Fikhü'l-islâmî*, 5: 35; Kaddûmî, *et-Teassüf fi isti'mâli'l-hak*, 301.

57 Buhârî, "Hibe", 12 (Bab başlığı).

tehid ve hukukçular ile Hanbeliler⁵⁸ ve Zahirilere⁵⁹ göre *-fazla bağışta bulunmayı gerektiren meşru bir sebep yoksa-* ebeveynin bağış konusunda çocukları arasında adaletli davranması *vâciptir*. Bu görüş sahiplerine göre Numan b. Beşir (ra) olayı ile ilgili Hz. Peygamber'in (as) hadisinde "çocuklarınız arasında adaletli davranın"; "onu geri al" şeklinde geçen emir sigaları *vücüb* ifade etmektedir. Yine bu olayla ilgili rivayetlerde geçen "ben cevre (zulme) şahitlik yapmam"; "ben haktan başkasına şahitlik yapmam" gibi ifadeler *harama* delalet etmektedir. Çünkü cevr (zulüm) haramdır. Dolayısıyla ebeveynin çocukları arasında hibe konusunda ayrımcılık yapması *haramdır*. Durum böyle olunca bu şekildeki bir hibe geçersizdir ve ebeveynin, vârislerinden sadece birine veya bazılarına diğerlerinden daha fazla yaptığı hibesinden dönmesi, yani fazladan verilen malların iade edilmesi veya diğerlerine de aynı şekilde hibede bulunması gerekir.⁶⁰ Yapılan ayrımcılık ve haksızlıktan dönmedikleri takdirde ebeveynce bren (mahkeme kararıyla) hibesinden dönmesi, bir diğer ifade ile vârislerden bazısına verilen malların iade edilmesi emredilir.⁶¹ Çünkü çocuklar arasında hibede ayrımcılık yapmak onların arasına kin ve düşmanlığın girmesine ve sıla-ı rahmin (akrabalık bağının) kopmasına vesile olur. Bu ise İslâm'da haram kılınmıştır.⁶² Buna göre ebeveynin vârisler arasında yaptığı adaletsizliğe şahitlik yapmak da haram olur.⁶³

Bu görüş sahiplerine göre Hz. Ebu Bekir'in (ra), kızı Hz. Aişe'ye (rah) yapmış olduğu hurmalık bağışı da ebeveynin çocukları arasında maddi ayrımcılık yapmasının cevazına bir delil olamaz. Çünkü Hz. Ebu Bekir'in diğer çocuklarına da aynı şekilde hibe de bulunmuş olması muhtemel olduğu gibi bunu Hz. Aişe'nin "Ümmü'l-mü'minîn (müminlerin annesi)" olması sıfatıyla ayrıcalığı hak etmesinden dolayı da yapmış olabilir.⁶⁴ Yine Hz. Peygamber'in (as), "*Git başkasını şahit tut*"⁶⁵ ifadesi de adaletli olmayan hibenin meşru olduğunu göstermez. Çünkü Hz. Peygamber (as) bu davada devlet başkanı yani hâkim konumundadır. Hâkim ise kendisine gelen bir davaya şahitlik etmez, hüküm verir. Nitekim Hz. Peygamber (as) hükmünü vermiş ve Beşir (ra) de bu hükmün gereğini yerine getirerek yapmış olduğu hibeden geri dönmüştür.⁶⁶

Ebu Yusuf (ö. 182/798) da babanın (ebeveynin) diğer çocuklara zarar verme kastı ile hibede bulunmasının haram olduğunu söylemiştir.⁶⁷ Ebû İshak eş-Şâtîbî (ö. 790/1388) ise Hz. Peygamber'in (as) bir fiili terk etmesinin mutlak olarak o fiilin işlenmesinin mekruh veya haram olduğuna delâlet ettiğini söylemekte ve bu konuya Hz. Peygamber'in (as) Numan b. Beşir (ra) olayında şahitlik yapmayı terk etmesini örnek vermektedir.⁶⁸ Şevkânî (ö. 1250/1834) ise, konuyla ilgili görüş ve değerlendirmeleri naklettikten sonra şöyle de-

58 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 256-257, 261.

59 İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr* (Mısır: İdaretü't-tabâtü'l-münira/Matbaatu'n-Nahda, ts.), 9: 142.

60 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2: 532; Behûti, *Keşşâfü'l-knâ'*, 3: 505-507; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 256-257, 261; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9: 142; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 13: 202; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7: 300; Bardakoğlu, "Hibe", 425; Zühaylî, *el-Fikhü'l-islâmî*, 5: 35.

Bazı İslâm hukukçuları ebeveynin, sadece vâris olan çocuklar arasında değil, diğer akrabalar arasında da hibe konusunda adil ve/ya eşit davranmalarının vacip olduğunu söylemektedirler. (Behûti, *Keşşâfü'l-knâ'*, 5: 505.) Hanbeli fakih İbn Kudâme (ö. 620/1223), ise çocukların dışındaki diğer akraba arasında eşitliğin şart olmadığını söylemektedir (İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 260).

61 Bardakoğlu, "Hibe", 425. Ayrıca bkz. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 13: 202.

62 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 257.

63 Behûti, *Keşşâfü'l-knâ'*, 5: 507.

64 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 257. Ayrıca bkz. Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7: 303.

65 Müslim, "Hibât", 17.

66 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 258; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7: 302.

67 Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7: 300.

68 Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, 4: 59, 60, 69-70.

mektedir: “Gerçek şu ki hibe konusunda ebeveynin çocukları arasında adaletli davranması vaciptir. Ayrımcılık yapmak ise haramdır”; “konuyla ilgili hadislerin zahiri, kız ve erkek çocukları arasında fark olmadığını göstermektedir.”⁶⁹

Çocuklara yapılan hibe konusunda ayrımcılık yapmanın haram olduğunu söyleyenler, bu uygulamanın sadece çocuklar arasında değil aynı zamanda çocuklar ile ebeveyn arasında da bir düşmanlık ve hoşnutsuzluk meydana getireceğini ve sıla-ı rahime (akrabalık bağlarına) zarar vereceğini nazar-ı dikkate almışlardır. Dolayısıyla bu görüş sahipleri, sıla-ı rahime zarar veren bir uygulamanın haram olması gerektiğini söylemişlerdir.⁷⁰

Yukarıdaki görüşler değerlendirildiğinde hibe konusunda çocuklar arasında “adil (veya eşit) davranmanın vacip, ayrımcılığın ise haram olması” gerektiğini savunan görüşün delilleri, kardeşlik hukuku ve Şâri’in maksadı açısından daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan tüm İslâm hukukçuları, *körlük, yaşlılık, hastalık, fakirlik, ilimle meşgul olma ve aile nüfusunun kalabalık olması* gibi sebeplerden dolayı çocukların bazılarını fazladan hibede bulunmanın mubah olduğu; *fiska, bid'ata ve fesada* vesile olması durumunda ise bazılarının hibeden mahrum bırakılabileceği konusunda ittifak etmişlerdir.⁷¹

Ebeveynin sağlığında çocukları arasında adaleti gözetmesi gerektiği konusu üzerinde önemle duran İslâm hukukçuları ölümcül hastanın yaptığı tasarruflarda da adaleti gözetmesi gerektiğini söylemektedirler. Nitekim cumhura göre ölüm hastasının yaptığı hibe malının üçte birisi için geçerlidir.⁷² *Mecelle*'de ise, “Bir kimse, maraz-ı mevtinde vâresinden birine bir şey hibe edip de fevt oldukça (öldüğünde) diğer verese müciz olmazsa (icazet vermezse) ol hibe sahih olmaz”⁷³ denilerek, ölüm hastasının vârislerden birine yaptığı hibenin diğer vârislerin icazetine (onayına) mevkuf olduğu ifade edilmiştir.

1.3. Mürisin Çocuklardan Bazılarına Hibede Bulunarak Diğer Vârislerinden Mal Kaçırmasının Sınırlandırılması

İster yabancıya olsun ister vârislere olsun, hibede asıl olan mubah olmasıdır. Bu konuda bir yasaklama olmadığı için sahabe, çocuklarına bağışta bulunmakta bir sakınca görmemiştir.⁷⁴ Nitekim Hz. Peygamber'in (as) konuyla ilgili yukarıdaki olayda Beşir b. Sâd'a (ra), “Tüm çocuklarına oğluna (Numan'a) bağışladığının benzerini bağışladın mı?”⁷⁵ ve “çocuklarının arasını eşitle/diğerlerine de aynı şekilde (miktarla) bağışta bulun”⁷⁶ buyurması ebeveynin çocuklarına bağışta bulunmasının aslen mubah olduğunu göstermektedir. Ancak Hz. Peygamber (as), bunun diğer çocuklara zarar verecek veya aile bağlarını zedeleyecek şekilde olması halinde, “Ben cevre (haksızlık ve zulme) şahitlik etmem”⁷⁷ diyerek hibe ko-

69 Şevkâni, *Neylü'l-evtâr*, 7: 303.

70 Behütî, *Keşşâfü'l-knâ'*, 3: 506; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 257; Kaddûmi, *et-Teassîf fi isti'mâli'l-hak*, 303.

71 Behütî, *Keşşâfü'l-knâ'*, 3: 507; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 258; Şevkâni, *Neylü'l-evtâr*, 7: 300; Zühayli, *el-Fikhü'l-islâmî*, 5: 35-36.

72 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2: 531-132; Ali b. Ebî Bekr el-Merğînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi* (İstanbul: Dâru Kahraman, 1986), 4: 233; Ebû Bekr Alâaddin b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Muavvad (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmîye, 2003), 10: 551; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenviri'l-ebâr*, thk. Adil Ahmed Abdülmecud-Ali Muhammed Muavvad (Riyad: Dâru Alemlî'l-kütüb, 2003), 10: 381.

73 *Meccele*, md. 879.

74 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 257; Şevkâni, *Neylü'l-evtâr*, 7: 303.

75 Buhârî, “Hibe”, 12; Müslim, “Hibât”, 9-10; Tirmizî, “Ahkâm”, 30.

76 Müslim, “Hibât”, 18; Şevkâni, *Neylü'l-evtâr*, 7: 302.

77 Müslim, “Hibât”, 14.

nusunda çocuklar arasında maddi ayrımcılığın ve haksızlığın yapılmaması gerektiğine, bir diğer ifade ile adil (veya eşit) davranılması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Buna göre mûrisin vârislerinden birine hibede bulunması aslen mubah/caiz olmakla birlikte çocukları arasında maddi ayrımcılık yaparak haksızlığa ve/veya adaletsizliğe sebebiyet verecek tasarrufta bulunması caiz değildir. Dolayısıyla “çocukların birbirine düşman olmayacağı, aralarında nefretin oluşmayacağı şekilde hepsinin rızası alınarak yapılan taksim meşrudur ve geçerlidir. Ama çocukları birbirine düşman edecekse, gönüllerini kıracaksa, küs olmalarına sebebiyet verecekse böyle bir taksim şekinden uzak durmak gerekir.”⁷⁸

Nitekim Beşir b. Sa’d’ın (ra) bu uygulaması Hz. Peygamber’e (as) intikal edince Hz. Peygamber (as), bunun çocuklar arasında veya çocuklar ile ebeveyn arasında akrabalık bağlarını zedeleyecek bir durum olduğunu görmüş ve böyle bir uygulamanın haksızlık ve adaletsizlik (cevr/zulüm) olduğunu söyleyerek yapılan hibeden dönülmesini, yani verilen malların iade edilmesini emretmiştir. Hz. Peygamber’in (as) uyarısından sonra Beşir b. Sa’d (ra) da oğluna yapmış olduğu hibeden geri dönmüştür.⁷⁹

Hz. Peygamber’in (as) bu uygulaması, aslen mubah olan ebeveynin çocuklara hibe yapmasının harici sebeplerden dolayı sınırlanabileceğini göstermektedir. Çünkü ebeveynin, bağış yoluyla çocukları arasında maddi ayrımcılık yapması İslâm’ın emretmiş olduğu sıla-ı rahime (akrabalık bağlarına) zarar vermekte ve aile fertleri arasında mefsedete sebep olmaktadır. Dolayısıyla “Def’i mefasid celb-i menâfiden evladır”⁸⁰ ve “Zarar giderilir”⁸¹ gibi fıkıh kaidelerinin hükmü gereğince ebeveynin çocukları arasında bağış yoluyla meydana gelmesine sebebiyet verdikleri zarar ve mefsedet (Hz. Peygamber’in (as) ifadesi ile cevr’in/zulmün) giderilmesi gerekmektedir.

Buna göre mûris, çocuklarından bazısına hibede bulunmuş veya onlar arasında hibe konusunda adil veya eşit davranmamış ise çocukları arasında yapmış olduğu bu maddi ayrımcılığı ve haksızlığı, iki yoldan biri ile yani ya çocukları arasında adil (veya eşit) davranmak ya da yapmış olduğu hibeden rücu etmek suretiyle gidermesi gerekmektedir. Buna göre hibe konusunda çocukları arasında maddi ayrımcılık yapan ebeveyn, ya diğer çocuklarına da aynı şekilde (miktar)da bağışta bulunacak, ya da çocuklarından sadece bazısına yaptığı hibeyi geri alacaktır.⁸² Mûris, çocukları arasında yapmış olduğu maddi ayrımcılıktan dönmediği takdirde ise -bazı İslâm hukukçularına göre- cebren (yargı/mahkeme yoluyla) alınması yoluna gidilecektir.⁸³

Diğer taraftan, çocuklar arasında maddi ayrımcılık, kardeşler arasında kırgınlığa ve küskünlüğe sebep olabileceği gibi, çocukların ebeveynlerine karşı duyması dini bir görev/yükümlülük olan saygıda (Bk. İsrâ, 17/23; Ankebut, 29/8; Lokman, 31/14.) da kusur etmelerine ve akrabalık bağlarının (Nisa, 4/1.) kopmasına sebep olacaktır.⁸⁴ Dolayısıyla, İslâm’ın emretmiş olduğu ve terkinin büyük günahlardan sayıldığı akrabalık bağlarının zayıflama-

78 Çeker, *Fetvalarım-I*, 195-196.

79 Buhârî, “Hibe”, 13, Müslim, “Hibât”, 13.

80 *Mecelle*, md. 30; Ayrıca bkz. Celalüddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nazâir* (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-ilmîyye, 1983), 87; Zeynüddin b. İbrahim İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-nazâir*, thk. Muhammed Mutî el-Hafız (Dımeşk: Dâru’l-Fikr, 1983), 99.

81 *Mecelle*, md. 20; Ayrıca bkz. Suyûtî, *el-Eşbâh*, 86; İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 94.

82 İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2: 532; Behûtî, *Keşşâfü’l-kınâ*, 3: 505-507; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 256-257; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9: 142; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 13: 202; Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, 7: 300; Bardakoğlu, “Hibe”, 425; Zühaylî, *el-Fikhü’l-islâmî*, 5: 35.

83 Bardakoğlu, “Hibe”, 425. Ayrıca bkz. Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 13: 202.

84 İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 257; Abdülkerim Zeydan, *el-Veciz fi usûli’l-fikh* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2011), 61.

sına veya yok olmasına sebep olması halinde çocuklar arasında bağışta ayrımcılık yapmanın dini, ahlaki ve hukuki açıdan tasvip edilmesi mümkün değildir.

Yukarıda ilgili başlık altında ifade ettiğimiz gibi ebeveynin hibe konusunda çocukları arasında adil veya eşit davranmasının gerekliliği ile ilgili biri nedb/mendup, diğeri vücûp/vacip olmak üzere doktrinde iki icthad bulunmaktadır. Bilindiği gibi, icthâdî görüşler zannî ilim ifade ettikleri için Kur'an ve sünnette açık ve kesin olarak belirtilen hükümler gibi mutlak olarak bağlayıcı değildir. Bundan dolayıdır ki İslâm hukukunda devlet başkanı, şûrâ meclisinin de görüşü doğrultusunda delili daha kuvvetli veya kamu yararına daha uygun olan icthâdî görüşlerden birini tercih etme yetkisi verilmiştir.⁸⁵ Buna göre devlet başkanı, “nâsa erfak ve asrın maslahatına evfak”⁸⁶, yani toplumun ihtiyaçlarını karşılayan ve çağın maslahatına/şartlarına uygun bulunduğu mevcut icthadlardan birini tercih ederek kanun haline getirilmesini ve uygulanmasını emrettiği zaman, bu emre uyulur ve tercih edilen icthâdî görüş herkesi bağlar.⁸⁷ Bu noktada tercih edilen görüşün kuvvetli (râcih) veya zayıf (mercûh) bir görüş olması arasında bir fark bulunmamaktadır.⁸⁸

Buna göre kamu otoritesinin, “ebeveynin hibe konusunda çocukları arasında adil veya eşit davranması gerekir” şeklindeki görüşü kanun haline getirmesi mümkündür ve böyle bir durumda bu görüş ile amel edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla böyle bir kanuni düzenlemenin bulunması halinde ayrımcılığa ve haksızlığa uğrayan vârislerin olayı mahkemeye intikal ettirerek haklarını talep etmelerinde şer'an bir mani yoktur. Nitekim Hz. Peygamber'in (as) Numan b. Beşir (ra) olayına müdahale etmesi ve yapılan haksızlığın giderilmesini istemesi, haksızlığa uğrayan diğer vârislerin rızâi veya kazâi (yargı/mahkeme) yoldan haklarını istemelerinde bir sakınca olmadığını göstermektedir. Buna göre haksızlığa maruz kalan vârisler olayı mahkemeye intikal ettirdiklerinde hâkimin, ayrımcılığın giderilmesi ve yapılan hibenin iptal edilerek verilen malın geri iade edilmesi yönünde karar vermesi halinde bu karar şer'an tarafları bağlayıcı olacaktır.⁸⁹

Sonuç olarak konuyla ilgili rivayetlerde yer alan Hz. Peygamber'in (as) ifadelerinin ve bu konuda doktrinde oluşan bazı icthadların, Numan b. Beşir (ra) olayının kamu otoritesinin (mahkemenin/hâkimin) kanun marifetiyle mubahın sınırlandırmasına bir dayanak teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

2. Yabancıya Yapılan Hibe Yoluyla Vârislerden Mal Kaçırmanın Sınırlandırılması

Yukarıda da ifade edildiği gibi klasik İslâm hukuku doktrininde kişinin vârislerine yaptığı hibe caiz/mubah olduğu gibi gerçek veya hükmi yabancı şahıslara yapmış olduğu hibe de şer'an caizdir.⁹⁰ Bundan dolayıdır ki İslâm hukukçuları, kanuni mirasçıları olsa bile

85 Muhammed Seyyid Bey, *Fıkıh Usulü (Giriş)*, yay. haz. Hasan Karayığit (İstanbul: Düşün Yay., 2010), 103, 139-141, 142-155; Şaban, *Usûlü'l-fıkıh*, 450-451; Yusuf el-Karadâvi, *İslâm Hukuku: Evrensellik-Süreklilik*, çev. Ahmet Yaman-Yusuf İçsıcık (İstanbul: Marifet Yay., 1997), 43, 65; Ahmet Akgündüz, *Eski Anayasa Hukukumuz ve İslâm Anayasası* (İstanbul: Timaş Yay., 23 (1995).

86 Bkz. *Mecelle*, md. 1801.

87 İbn Âbidin, *Reddül-muhtâr*, 1: 178; *Mecelle*, md. 1801; Karadâvi, *İslâm Hukuku*, 66; H. Yunus Apaydın, “İctihad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 21 (Ankara: TDV Yay., 2000), 435; H. Yunus Apaydın, *İslâm Hukuk Usûlü* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2016), 319, 320; Akgündüz, *İslâm Anayasası*, 23; Akgündüz ve Cin, *Hukuk Tarihi*, 1: 193; Ahmet Yaman, *Fetvâ Usûlü ve Âdâbı* (İstanbul: İFAV (Marmara Ün. İlahiyat Fak. Vakfı) Yay., 2017), 87-90.

88 Akgündüz, *İslâm Anayasası*, 24; Yaman, *Fetvâ Usûlü ve Âdâbı*, 90, 106, 108, 268-269.

89 Türk Hukukunda mürisin vârislerinden mal kaçırmaya yönelik tasarrufları ve bunlara karşı vârislerin *İptal-Tenkis Davası* açma hakları ile ilgili düzenlemeler için bkz. *TMK*, (Ölüme Bağlı Tasarrufların İptali ve Tenkisi/mirasta iade hükümleri/iptal ve tenkis davaları) md. 557-571.

90 Şevkânî, *Neylül-evtâr*, 7: 303.

kişinin mal varlığının tümünü gerçek veya hükmi yabancı bir şahsa bağışlamasının ittifakla caiz/mubah olduğunu söylemektedirler.⁹¹

Ancak vârislerden mal kaçırma amacıyla yapılması halinde yabancıya yapılan hibenin de -özü itibarıyla aynı illete dayanmasından dolayı- vârisler arasında maddi ayrımcılık yapmaya yönelik hibe gibi değerlendirilmesi mümkündür.

Buna göre mûrisin, vârislerden mal kaçırmaya yönelik yabancıya yapmış olduğu hibenin; “Zarar giderilir” ilkesi ve “vasiyetin üçte bir ile sınırlandırılmasına veya *mahfûz hisse*’ye kıyas edilmesi” olmak üzere iki açıdan sınırlandırılmasının söz konusu olduğunu söylemek mümkündür.

2.1. Vârislerden Mal Kaçırmaya Yönelik Yabancıya Yapılan Hibenin “Zarar Giderilir” İlkesi Açısından Değerlendirilmesi

İslâm hukukunda mahiyeti itibarıyla yapıp yapmama konusunda mükellefin muhayyer bırakıldığı mubah bir konuda tasarrufta bulunma takdir ve yetkisi tamamen kişinin iradesine bırakılmıştır. Bununla birlikte kişi mubah olan bir hakkını teşrî kılınma maksadına aykırı olarak başkasına zarar verecek şekilde kullanamaz.⁹² Dolayısıyla teşrî kılınma maksadına aykırı olarak başkasına zarar verecek şekilde kullanılması halinde mubah olan bir tasarrufun kamu otoritesi tarafından kanun marifetiyle sınırlandırılması söz konusu olmaktadır.⁹³

Buna göre başkalarına (fâhiş) zarar vermesi⁹⁴ veya zarar verme kastı ile kullanılması halinde; “İslâm’da zarar vermek ve zarara, zararlar mukabelede bulunmak yoktur”⁹⁵ gibi naslar ve “Zarar izale olunur”⁹⁶, “Zarar-ı âmî def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur”⁹⁷, “İslâm hukukunda başkasının hakkını korumak ve gözetmek şer’an gereklidir”⁹⁸ gibi fikhî kaideler uyarınca bu zararın giderilmesi gerekir⁹⁹

Nitekim Kur’an’da kocanın mubah olan ric’at hakkını (Bk. Bakara, 2/228; Bakara, 2/

91 Bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 2: 532; Kâsânî, *Bedâiüs-sanâi*, 10: 551. Ayrıca bkz. Çalış, “Ebeveyn ve Çocuklar Arasında Maddi Adalet/Eşit Muamele”, 128.

92 Dirini, *el-Hak*, 208-209. Ayrıca bkz. Zeylai, *Tebyinü’l-hakâik*, 4: 196. *أَنَّ لِلْإِنْسَانَ أَنْ يَتَضَرَّفَ فِي مِلْكِهِ مَا شَاءَ مِنَ التَّضَرُّفَاتِ مَا لَمْ* (تَضَرَّفُ بِغَيْرِهِ ضَرَرًا ظَاهِرًا); Haskefi, *Dürrü’l-muhtar* (İbn Abidin, *Reddü’l-muhtar*), 10: 13; Hâdimî, *Mecâmiu’l-hakâik*, 45 (Hatime/Kavâid Külliye, md. 25).

93 Ali Haydar Efendi, *Şerhü Meceletü’l-ahkâm* (İstanbul: Matbaat-ı Ebu’d-Diyâ, 1330), 1: 74; Dirini, *Hasâisü’t-teşrii’l-islâmî*, 263; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku* (İstanbul: Nesil Yay., 1987), 3: 86. Ayrıca bkz. *Mecelle*, md. 1192, 1197, 1200, 1254.

94 Fahiş zararın tanımı ve örnekleri ile ilgili bkz. *Mecelle*, md. 1199-1211.

95 Muvatta, “Akdiye”, 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 313; İbn Mâce, “Ahkâm”, 17 (nr. 2340, 2341); Ayrıca bkz. Şevkânî, *Neylü’l-evtâr*, 7: 80, 84.

96 *Mecelle*, md. 20.

97 *Mecelle*, md. 26.

98 Şâtübî, *el-Muvâfakât*, 2: 188, 322.

99 Bkz. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 8: 241; Ebil Hasan Ali b. Muhammd b. Habîb el-Mâverdi, *el-Ahkâmü’s-sultâniyye ve’l-vilâyetü’d-dîniyye* (Beirut: Dârü’l-Kütübî’l-ilmiyye, ty.) 319; Şâtübî, *el-Muvâfakât*, 2: 352-353; Zeylai, *Tebyinü’l-hakâik* (*Kitâbü’l-kadâ/Babü: Mesâilü’s-şettâ*), 4: 194-196; Ebu’l-Velîd Süleyman b. Halef el-Endelüsî el-Bâcî, *el-Müntekâ şerhu Muvatta Malik*, thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata (Beirut: Dârü’l-Kütübî’l-ilmiyye, 1999), 7: 403; Burhaneddin Ebu’l-Vefa (Ebu’l-Ishak) İbrahim b. Ali İbn Ferhûn, *Tebîrâtü’l-hükkâm fi usûlil akdiye ve menâhilil ahkâm*, tlk. Cemal Meraşalı (Beirut: Dârü’l-Kütübî’l-ilmiyye, 1995), 2: 259; İbnü’l-Kasım Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey, *el-Kavaninü’l-fikhîyye*, thk. Muhammed b. Seydi Muhammed Mev-la (b.y. ts.), 511; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istilahât-ı Fikhîyye Kâmûsu* (İstanbul: Bilmen Yay., 1985), 7: 174-176, 186; Ali el-Haffî, *el-Milkiyye fiş-şeriatil-islâmiyye maal-mukârane biş-şerâii’l-vad’iyye: ma’nâha-envâha-enâsruha-havâssuha-kuyûdûha* (Mısır/Medinetü Nasr: Dârü’l-Fikri’l-Arabî, 1996), 87-90; İsmail el-Ömerî, *el-Hak ve nazariyyetü’t-teassîf fi isti’mâli’l-hak fiş-şeriatil-islâmî* Irak/Musul: 1984), 146; Akgündüz ve Cin, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, 2: 282-283.

231.) ve ebeveynin vasiyet hakkını (Nisa, 4/12.) “zarar verme kastı” ile kullanmamaları gerektiği belirtilmiştir. İslâm hukukçuları naslarda sarih bir şekilde ifade edilen bu kayıtlardan dolayı aslen meşru/mubah olan ric’at¹⁰⁰ ve vasiyet¹⁰¹ hakkının teşri kılınma maksadına aykırı olarak zarar verme kastı ile kullanılması halinde kamu otoritesi tarafından sınırlandırılması (yasaklanması) gerektiğine dikkat çekmişlerdir.

Buna göre mûrisin, vârislerine fahiş zarar verme amacıyla, bir başka ifade ile vârislerinden mal kaçırma amacıyla, mal varlığının tümünü veya önemli bir kısmını gerçek veya hükmi şahıslara bağışlaması kamu otoritesi tarafından kanun marifetiyle sınırlandırılabilir. Bu konuda mubah olan hakkın kısıtlanması için zararın fiilen gerçekleşmesi genel bir şart olmakla birlikte, zarar doğuracağı zann-ı galip içeren hususlarda zararın fiilen oluşması beklenmeden kamu otoritesi, potansiyel zarar içeren hakların kullanımını önceden düzenleme ve sınırlama/yasaklama hakkına da sahiptir.¹⁰² Nitekim “Zarar bi kader-il imkân izale olunur/def’olunur”¹⁰³ fıkıh kaidesi de, zararın vukuundan önce gerekli tüm önlemlerin alınması gerektiğine işaret etmektedir.¹⁰⁴

Mecelle’de yer alan “Herkes mülkünde keyfe mâ yeşâ tasarruf eder. Fakat başkasının hakkı taalluk ederse (veliyü’l-emr) mâliki mülkünde istiklâl üzere tasarrufdan men eder.”¹⁰⁵; “Hiç kimse mülkünde tasarruftan men olunamaz. Meğerki ahar’a zarar-ı fâhiş ola. Ol halde men olunabilir.”¹⁰⁶; “Zarar-ı fâhiş bi eyy veçhin kân def’ ettirilir.”¹⁰⁷; “Mubah ile herkes intifa edebilir. Fakat saire zarar vermemekle meşruttur.”¹⁰⁸ gibi maddeler de zarar verme kastı ile yapılan hibe gibi tasarrufların kamu otoritesi tarafından kanun marifetiyle üçte bir ile sınırlandırılabilceğini veya bu tür tasarrufların yargı kararıyla tamamen geçersizliğine hükmedilebileceğini göstermektedir.

2.2. Vârislerden Mal Kaçırmaya Yönelik Yabancıya Yapılan Hibenin “Vasiyetin Üçte Bir İle Sınırlanmasına Kıyas Edilmesi” Açısından Değerlendirilmesi

İslâm hukukunda kişinin (miras olarak bırakabileceği) malı üzerindeki ölüme bağlı tasarruf yetkisi, mirasçılardan mahfûz hisselerini/saklı paylarını koruma altına alma amacıyla üçte bir ile sınırlandırılmıştır.¹⁰⁹ Vasiyetin üçte bir ile sınırlandırılması için şer’î bir dayanak olarak kullanılan¹¹⁰ sahabeden Sa’d b. Ebû Vakkas (ö. 55/675) ile ilgili Hz. Peygamber’in (as)

100 Bkz. Şâtübî, *el-Muvâfakât*, 2: 381-382; Dirîni, *Nazariyyetü’t-teassüf*, 102-103; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *Siyâğa kânûniyye li nazariyyetü’t-teassüfi bi isti’mâli’l-hak fi kânûni’l-İslâmî* (Umman: Dâru’l-Beşir, 1987), 28-29.

101 Bkz. Şâtübî, *el-Muvâfakât*, 2: 335; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, 7: 371; Dirîni, *Nazariyyetü’t-teassüf*, 47, 114; Saffet Köse, *İslâm Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması* (İstanbul: İFAV (Marmara Ün. İlahiyat Fak. Vakfı) Yay., 1997), 123-127.

102 Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Medhalü’l-fıkhî’l-âmm/el-Fıkhü’l-İslâmî fi sevbihî’l-cedid*, (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1968), 2: 978; H. Yunus Apaydın, “Siyâset-i şer’iyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 37 (Ankara: TDV Yay., 2009), 303; Ahmet Yaman ve Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, (İstanbul: İFAV, 2012), 289.

103 *Mecelle*, md. 31.

104 Zerkâ, *el-Medhal*, 2: 981.

105 *Mecelle*, md. 1192.

106 *Mecelle*, md. 1197.

Mecelle örnekleme metoduyla zarar-ı fâhişi şöyle tanımlamaktadır: “Binaya zara veren yani binaya vehm getiren ve inhidamına sebep olan yahut havâyc-i asliyyeyi yani süknâ gibi binadan maksud olan menfaati asliyyeyi men eden şeyler zarar-ı fâhiştir.” (*Mecelle*, md. 1199)

107 *Mecelle*, md. 1200.

108 *Mecelle*, md. 1254.

109 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1311 :2 ,(1979; Ebû Zehra, *Şerhu Kânûni’l-vasiyye*, 8; Aktan, *İslâm Miras Hukuku*, 22; Karaman, *İslâm Hukuku*, 1: 381; Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, 2: 180.

110 İbn Rüşd, *Bedâiü’l-müctehid*, 2: 543; Kâsânî, *Bedâiü’s-sanâi*, 10: 469; Merğînânî, *el-Hidâye*, 4: 231-232; İbn

sözleri yabancıya yapılan hibenin da üçte bir ile sınırlandırılması için bir delil teşkil ettiğini söylemek mümkündür.

Konuyla ilgili Sa'd b. Ebû Vakkas'tan (ra) rivayet edilen olay şöyledir:

“Ey Allah'ın Resûlü! Gördüğünüz gibi ağrım çok şiddetlendi. Ben mal mülk sahibi bir kimseyim. Bana vâris olacak tek kızımdan başka kimsem yok. Malımın üçte ikisini tasadduk etmek istiyorum!” dedim. Hemen “Hayır, olmaz!” buyurdular. “Yarı mı?” dedim. Yine “olmaz!” buyurdular. “Üçte biri? dedim. “Üçte birini mi? Üçte bir de çok. Senin vârislerini zenginler olarak bırakman, halka ihtiyaçlarını açan fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır. Sen Azîz ve Celîl olan Allah'ın rızasını arayarak her ne harcarsan, -hatta bu, hanımının ağzına koyduğun bir lokma bile olsa- mutlaka onun sebebiyle mükâfatlanacaksın” buyurdular.”¹¹¹

Yukarıdaki rivayetten sarîh bir şekilde anlaşıldığı gibi Hz. Peygamber (as), mûrisin vasiyet veya hibe yoluyla yabancıya yapacağı tasarruflarını, “Senin vârislerini zenginler olarak bırakman, halka ihtiyaçlarını açan fakirler olarak bırakmandan daha hayırlıdır” diyerek -“üçte bir”- ile sınırlamıştır. Dolayısıyla İslâm hukukunda, vârislere zarar verme kastıyla yapılan vasiyet, miktar olarak üçte bir oranını aşmama şartı ile sınırlandırılmıştır.¹¹² Hz. Peygamber'in (as) Sa'd b. Ebi Vakkâs (ra) için kullandığı “üçte bir de fazladır” sözünden hareketle sahabe de mümkün olduğu kadar yabancıya az vasiyette bulunularak mûrisin malının vârislerine kalmasını tavsiye etmişlerdir. Nitekim Hz. Ali'ye (ra)¹¹³, Hz. Ebu Bekir'e (ra), Hz. Ömer'e (ra) ve Hz. Osman'a (ra) isnad edilen: “Beşte bir iktisat, dörtte bir cehd (meşakkat) üçte bir ise zarar/zulümdür”¹¹⁴ sözü de mûrisin malını vârislerine bırakmasının daha hayırlı olduğunu göstermektedir.

İslâm hukukunda ölüme bağlı tasarruflarının üçte bir ile sınırlandırılmasının gerekçesi (menâti/illeti), mûrisin vârislerine zarar verme maksadıyla yapacağı tasarrufları sınırlamak, böylece vârislerin mahfûz hisselerini (saklı paylarını) koruma ve güvence altına almaktır. Dolayısıyla müşterek illetten hareketle mûrisin vârislerinden mal kaçırmaya yönelik olarak yabancıya yapmış olduğu hibenin, mûrisin mal varlığının üçte biri ile sınırlandırılması mümkündür.¹¹⁵

Diğer taraftan yabancıya yapılan hibenin vasiyete kıyas edilmesi ile müsiyi öldüren mûsa leh'in vasiyetten mahrum edilmesinin, mûrisi öldüren vârisin mirastan mahrum edilmesine kıyas edilmesi arasında da bir benzerlik vardır.

Şöyle ki, Hz. Peygamber (as), “(Mûrisini öldüren) katil mirasçı olamaz”¹¹⁶ buyurarak

Kudâme, *el-Muğni*, 8: 389, 392.

111 Buhâri, “Vesâya” 2, 3, “Cenâiz”, 37, “Fezâilü'l-Ashâb”, 49, “Megâzi”, 77, Nafakât 1, “Marzâ”, 13,16, 43, “Ferâiz”, 6; Müslim, “Vesiyet”, 5; Muvatta, “Vasiyyet”, 3; Tirmizî, “Vesâya”, 1, Ebû Dâvûd, “Vesâya”, 2; Nesâi, “Vesâya”, 3; Ayrıca bkz. Şevkânî, *Neylül-evtâr*, 7: 371-372.

112 Dönmez, “Sedd-i Zerâi”, 279; a.mlf., *Fıkıh Usulü İncelemeleri*, 401.

113 Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb*, 9: 233. Ayrıca bkz. Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 10: 478.

114 Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 10: 478. Ayrıca bkz. İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 393.

115 Bazı araştırmacılar, bu iki olay arasında tersinden kıyas yaparak İslâm hukukunda prensip olarak kişinin mal varlığını tümünü yabancıya hibe etmesinin geçerli olmasına kıyasla -vârislerin icazet vermesi şartıyla- kişinin mal varlığının tümünü yabancıya vasiyet etmesinin de geçerli olduğunu söylemektedirler. Bkz. İsmail Bilgili, “İslâm Miras Hukukunda Kıyasın Fonksiyonu ile Kıyas Uygulamaları”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 22 (2013), 251. Ancak böyle bir kıyasa gerek olmadan cumhura göre vârislerin icazeti ile yabancıya üçte birden fazla yapılan vasiyet geçerlidir. Bkz. Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi*, 10: 486; Merğînânî, *el-Hidâye*, 4: 232; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8: 404; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, 7: 377-379; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtâr*, 10: 339-340; Zühaylî, *el-Fikhül-islâmî*, 8: 101; Karaman, *İslâm Hukuku*, 1: 381-382.

116 Ebû Dâvûd, “Diyât”, 18; Dârimî, “Ferâiz”, 41.

mûrisini öldüren vârisin mirastan mahrum olacağını belirtmiştir. Bu hükmün illeti, katilin haram olan bir fiili işlemek suretiyle kendisine menfaat sağlayacak bir hukuki sonuca zamanından önce ulaşmak istemesidir. Mûsâ leh'in (vasiyet alacaklısı) kasten mûsiyi (vasiyet edeni) öldürmesinde de aynı illet bulunmaktadır. Ancak mûsâ leh'in vasiyetten mahrum edilmesi ile ilgili bir nass bulunmadığı için İslâm hukukçuları mûrisini öldüren vârise kıyas ederek mûsisini öldüren mûsâ leh'in de vasiyetten mahrum edileceğine hükmetmişlerdir.¹¹⁷

Şu halde, “kişinin menfaatine olan bir mala vaktinden önce ulaşmak için mûrisi veya mûsiyi öldürmesi” müşterek illetinden dolayı mûsâ leh'in vârise kıyas edilerek vasiyetten mahrum edilmesinde olduğu gibi, aynı müşterek illetten dolayı vasiyetin mûrisin malının üçte biri ile sınırlandırılmasına kıyas edilerek vâhibin yabancıya yaptığı hibe de üçte bir ile sınırlandırılabilir. Çünkü az önce yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ölüme bağlı bir tasarruf olan vasiyetin üçte bir ile sınırlandırılmasının amacı, mûrisin vârislerine zarar vermesini önlemek ve mirasçılarının mahfûz hissesini koruma altına almaktır. Aynı illetin mûrisin hayatında yapmış olduğu hibe olayı için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

Dolayısıyla müşterek illetten dolayı vâhibin vârislerine zarar verme kastı ile yabancıya yapmış olduğu üçte biri aşan hibenin kamu otoritesi tarafından kanun marifetiyle sınırlandırılması veya tamamen geçersiz kılınması mümkündür. Nitekim son dönem bazı İslâm hukuku araştırmacıları “İslâm'da zarar vermek de zarara zararlar karşılık vermek de yoktur”¹¹⁸ hadisinin hükmü ve “Zarar izale edilir”¹¹⁹ kaidesi gereğince üçte bir oranından az bile olsa vârislere zarar verme kastı ile yapılan vasiyetin geçersiz olduğunu söylemektedirler.¹²⁰

Şu halde, vârislere zarar verme kastı ile yabancıya yapılan vasiyetin geçersiz olduğunu söyleyen yaklaşımdan hareketle, aynı gerekçenin/illetin bulunması halinde yabancıya yapılan hibenin kamu otoritesi tarafından üçte bir ile sınırlandırılmasının veya tamamen geçersiz kılınmasının caiz olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Bir malın hibe yoluyla bedelsiz olarak başkasına temlik, İslâm'ın teşvik etmiş olduğu tasarruflardan biridir. Bu yüzden İslâm hukukçuları ister yabancıya yapılsın ister vârislerden birine yapılsın prensip olarak İslâm hukukunda hibenin caiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak ister vârislere olsun ister yabancıya olsun, teberru içerikli bir tasarruf olduğu için asıl olan hibenin yardım ve hayır amacıyla, yani Allah'ın rızasını kazanma amacıyla yapılmasıdır. Dolayısıyla mûrisin meşru olan bir hakkını vârislerden bir kısmına veya tümüne zarar verecek şekilde kullanarak Allah'a yakınlaşmayı ve onun rızasını kazanmayı istemiş olması şer'an meşru bir tasarruf olarak düşünülemez.¹²¹

Mûrisin hibe yoluyla vârislerine zarar vermeye veya onlardan mal kaçırmaya yönelik tasarrufta bulunması iki şekilde olabilmektedir. Bunlardan birincisi, mûrisin vârislerinden sadece bazısına hibede bulunarak diğer vârislerinden mal kaçırmasıdır. Diğeri ise mûrisin yabancıya hibede bulunarak tüm vârislerinden mal kaçırmasıdır.

117 Şaban, *Usûlü'l-fıkıh*, 128; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: MÜİF Yay., 1996), 58.

118 Muvatta, “Akdiye”, 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 313; İbn Mâce, “Ahkâm”, 17; Ayrıca bkz. Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7: 80, 84.

119 *Mecelle*, md. 20.

120 Dirîni, *Nazariyyetü't-teassüf*, 106, 107-116, 231-232; Kaddûmi, *et-Teassüf fi isti'mâli'l-hak*, 299.

121 Krş. Dirîni, *Nazariyyetü't-teassüf*, 114-115.

Birincisi: Mürisin Vârislerinden Sadece Bazısına Hibede Bulunarak Diğer Vârislerinden Mal Kaçırması

İslâm hukukçuları, mürisin çocukları arasında adil (veya eşit) davranması ve maddi ayrımcılık yapmaması konusunda ittifak etmekle birlikte, vârislerden bazısına hibede bulunularak diğer vârislerden mal kaçırmaya yönelik tasarrufların hükmü ve geçerliliği ile ilgili farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Çoğunluk mürisin vârisleri arasında maddi ayrımcılık yaparak hibe yoluyla yaptığı mal kaçırmaya yönelik tasarrufun mekruh olmakla birlikte hukuken geçerli olduğunu söylemiştir. Buna mukabil Hanbeli ve Zahirîlerin de içinde bulunduğu bir grup İslâm hukukçusu ise *-fazla bağışta bulunmayı gerektiren meşru bir sebep yoksa-* ebeveynin bağış konusunda çocukları arasında adaletli davranmasının vacip olduğunu, Hz. Peygamber'in "Ben cevre (zulme) şahitlik yapmam"; "Ben haktan başkasına şahitlik yapmam"¹²² gibi ifadelerinin de *harama* delalet ettiğini, dolayısıyla böyle bür hibenin geçerli olmadığını ve bu hibeden mutlaka dönülmesi, yani hibe olarak verilen malların iade edilmesi gerektiğini söylemektedirler.

Tarihi süreçte genellikle uygulamada cumhurun görüşü esas alınmış ve mürisin çocukları arasında maddi ayrımcılık yapması mekruh olmakla birlikte yapılan hibenin geçerli olduğu söylenmiştir. Ancak bu görüş, geleneğin hâkim olduğu ataerkil ailelerde mürisin kız çocuklarından mal kaçırmaya için bir araç/dayanak olarak kullanılmıştır ve günümüzde birçok İslâm ülkesinde de bu görüş dayanak olarak kullanılmaya devam edilmektedir. Nitekim günümüz İslâm ülkelerinde kız çocuğunu mirastan mahrum etmek için mürisin, özellikle de baba olan mürisin başvurduğu yolların başında, sağlığında mal varlığının tümünü veya büyük bir kısmını erkek çocuklarına bağışlaması veya hileli satım (mürsi muvazaası) şeklinde yapılan bağışın satım olarak gösterilmesi gelmektedir. Bu durum ise kardeşler arasında huzursuzluk ve düşmanlıkların oluşmasına, akrabalar arasındaki sıla-i rahimin (akrabalık bağının) kopmasına, özellikle kız ve erkek kardeşler arasında hasmane ilişkilerin oluşarak mahkemelerde hasım olmalarına sebep olmaktadır.

Dolayısıyla bu konuda, yani mürisin vârislerden bazısına özellikle erkek çocuklara hibede bulunarak kız çocuklarını mirastan mahrum etmeye yönelik yapmış olduğu tasarruflarında, Hanbeli ve Zahirîlerin de içinde bulunduğu İslâm hukukçuların kabul ettiği görüşün, İslâm'ın öngörmüş olduğu kardeşlik hukukuna daha uygun olduğu söylenebilir. Buna göre çocukları arasında hibe konusunda maddi ayrımcılık yaparak diğer vârislerinden mal kaçırmak isteyen mürisin; ya diğer vârislere de aynı şekilde (miktarında) hibede bulunması ya da yapmış olduğu hibeden dönmesi, yani verilen malların iade edilmesi gerekmektedir. Zira çocukları arasında maddi ayrımcılık yaparak diğer vârislerinden mal kaçıran mürisin, adaletli ve hakkaniyetli davranarak Hz. Peygamber'in (as) emir ve tavsiyelerine imtinal etmesi açısından bu iki şıktan birisinin yapılması daha isabetli bir yaklaşım olacaktır. Bunun gerçekleştirilmesi için ise mürise yaptırım uygulayan bir müeyyidenin bulunması gerekmektedir. Bu müeyyide ise "ebeveynin hibe konusunda çocukları arasında adil (veya eşit) davranması vacip, ayrımcılık yapması ise haramdır" diyen görüşün kamu otoritesi tarafından tercih edilerek kanun haline getirilmesidir. Dolayısıyla böyle bir kanuni düzenlemenin bulunması halinde, haksızlığa maruz kalan diğer vârislerin mahkemeye başvurması ve mahkemede açılan dava sonunda mürisin cebren hibesinden dönmesi, bir diğer ifade ile verilen malların iade edilmesi mümkün olabilecektir.

122 Müslim, "Hibât", 14.

İkincisi: Mürisin Yabancıya Hibede Bulunarak Tüm Vârislerinden Mal Kaçırması

İslâm hukukunda prensip olarak murisin yabancıya yaptığı hibenin sınırlanması veya yasaklanması hususunda ise her hangi bir nass/hüküm bulunmasından hareket eden İslâm hukukçuları murisin tüm mal varlığını yabancıya hibe edebileceği konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak yabancıya yapılan hibe konusunda da, temel bir ilke olarak mürisin adaletten ayrılmaması ve vârislerine zarar vermeyi yani onları mirastan mahrum etmeyi amaçlamamış olması gerekmektedir. Dolayısıyla, vârislerden gizli olarak veya onların rızasını almadan sırf mal kaçırmak amacıyla yabancıya yapılan hibenin de Hz. Peygamber'in (as) "Ben cevve (zulme) şahitlik yapmam"; "Ben haktan başkasına şahitlik yapmam"¹²³ şeklindeki beyanının kapsamında değerlendirilmesi mümkündür. Buna göre, mürisin, vârislerini mirastan mahrum etme amacıyla yabancıya yapmış olduğu hibenin, vasiyette olduğu gibi, "İslâm'da zarar vermek de zarara zararlar karşılık vermek de yoktur"¹²⁴ hadisinin hükmü ve "Zarar izale olunur/edilir"¹²⁵ kaidesi gereğince, yapılan kanuni düzenlemelerle kamu otoritesi tarafından mal varlığının üçte biri ile sınırlandırılması veya tamamen geçersiz sayılması söz konusu olabilmektedir.

Sonuç olarak ister vârislere yapılmış olsun ister yabancıya yapılmış olsun, kamu otoritesinin ilgili kanuni düzenlemeleri yaparak, Hz. Peygamber'in (as) Numan b. Beşir (ra) olayı ile ilgili koymuş olduğu esaslar ve İslâm hukukunda temel bir ilke olarak kabul edilen "Zarar izale olunur/edilir" kaidesi gereğince, mürisin vârislerden bir kısmını veya tümünü mirastan mahrum etmeye yönelik hibe yoluyla yapmış olduğu tasarruflarını sınırlandırması veya tamamen geçersiz kılması mümkündür.¹²⁶ Nitekim yukarıda da ifade edildiği üzere¹²⁷ İslâm hukukunda kamu otoritesinin (devlet başkanın) mevcut icthadlardan birini tercih ederek kanun haline getirmesi halinde bu her kes için bağlayıcı olmaktadır.

Kaynakça

- Abdüllâvi, Beşir el-Mekki. *Sultatü veliyyi'l-emr fi takyidi'l-mubâh*. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-meârif, 2011.
- Akgündüz, Ahmet ve Halil Cin. *Türk-İslâm Hukuk Tarihi (I-II)*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1990.
- Ahmet Akgündüz. *Eski Anayasa Hukukumuz ve İslâm Anayasası*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1995.
- Aktan, Hamza. *Mukayeseli İslâm Miras Hukuku*. İzmir: Işık Akademi Yayınları, 2008.
- Aktan, Hamza. "Miras", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 143-145. Ankara: TDV Yayınları 2005.
- Ali el-Hafif. *el-Milkiyye fi ş-şer'iatil-İslâmiyye maa'l-mukârane bi ş-şerâii'l-vad'iyye: ma'nâha-envâuha-enâsruha-havâssuha-kuyûdüha*. Mısır/Medinetü Nasr: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1996.

123 Müslim, "Hibât", 14.

124 Muvatta, "Akdiye", 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 313; İbn Mâce, "Ahkâm", 17; Ayrıca bkz. Şevkânî, *Neylül-evtâr*, 7: 80, 84.

125 İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 94; *Mecelle*, md. 20. (الضرر يزال)

126 Türk Hukukunda mürisin vârislerinden mal kaçırmaya yönelik tasarrufları ve bunlara karşı vârislerin *İptal-Tenkis Davası* açma hakları ile ilgili düzenlemeler için bkz. *TMK*, (Ölüme Bağlı Tasarrufların İptali ve Tenkisi / mirasta iade hükümleri/iptal ve tenkis davaları) md. 557-571.

Türkiyede mürisin vârislerinden mal kaçırmasına yönelik tasarrufları sebebiyle açılan iptal ve tenkis davaları ile mahkeme kararları üzerine yapılan çalışmalara örnek olarak bkz. Ali İhsan Özüğür, *Açıklamalı-İçtihatlı Tenkis-Muvâzaa Mirasta İade Davaları* (Ankara: Adil Yay., 1999); Eraslan Özkaya, *Açıklamalı-İçtihatlı İnançlı İşlem ve Muvâzaa Davaları* (Ankara: Seçkin Yay., 2003).

127 Bkz. *Mürisin Çocuklardan Bazılarına Hibede Bulunarak Diğer Vârislerinden Mal Kaçırmasının Sınırlandırılması*

- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-hukkâm şerhü Mecelleti'l-ahkâm*. 4 cilt. İstanbul: Matbaat-ı Ebi'd-Diyâ, 1330.
- Apaydın, H. Yunus. "Siyâset-i şer'iyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37: 299-303. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Apaydın, H. Yunus. *İslâm Hukuk Usûlü*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2016.
- Apaydın, H. Yunus. "İctihad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 432-445. Ankara: TDV Yayınları 2000.
- Aral, Vecdi. "Hukukî Değer Olarak Adalet". *Makâsüd ve İctihad*. Hazırlayan: Ahmet Yaman. Konya: Yediveren Yayınları, 2002.
- Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: MÜİF Yayınları, 1996.
- Aynî, Bedruddîn Mahmud b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Tashih/neşir: Abdullah Muhammed Mahmud Ömer. 25 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 2001.
- Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef el-Endelüsî. *el-Müntekâ şerhu Muvatta Malik*. Tahkik: Muhammed Abdülkadir Ahmed Ata. 9 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1999.
- Bardakoğlu, Ali. "Hibe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 421-426. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Behûtî, Mansur b. Yunus. *Keşşâfü'l-kınâ' an metni'l-iknâ'*. Tahkik: Muhammed Emin ed-Dinnâvî. 5 cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1997.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Tahkik: Muhammed Abdülkadir Ata. 11 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmîyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*. 8 cilt. İstanbul: Bilmen Yay., 1985.
- Bütî, M. S. Ramazan. *Davâbitü'l-maslaha fiş-şeriatî'l-İslâmîyye*. Dimaşk: Dâru'l-Müttehîde, 1990.
- Çalış, Halit. "Ebeveyn ve Çocuklar Arasında Maddi Adalet/Eşit Muamele". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Hakemli) Dergi* 16 (2003):121-151.
- Çalış, Halit. "İslâm Hukukunda Özel Mülkiyete Getirilen Sınırlamalar". Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2001.
- Çeker, Orhan. *Fetvalarım-I*. Konya: Damla Ofset Matbaası, 2014.
- Dirinî, Muhammed Fethî. *el-Hak ve medâ sultânî'd-devle fi takyidihi*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- Dirinî, Muhammed Fethî. *Hasâisü't-teşrü'l-İslâmî fiş-siyaseti ve'l-hükm*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2013.
- Dirinî, Muhammed Fethî. *Nazariyyetü't-teassüf fi isti'mali'l-hak fi'l-fıkhi'l-islâmî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Sedd-i Zerâi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36: 277-282. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. *Fıkıh Usulü İncelemeleri*. İstanbul: İSAM, 2014.
- Ebî Nasr Muhammed b. Abdullah. *İ'lâmü'n-nübelâ bi ahkâmi'n-nisâ*. Yemen/San'a: el-Mutehassis li't-Tibâati ve'n-neşr, 2004.
- Ebü Zehra, Muhammed. *Şerhu Kânûni'l-vasiyye*. Kahire: Mektebetü'l-Mısriyye, 1950.
- Ebü Zehra, Muhammed. *Ahkâmü't-terikât ve'l-mevâris*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1963.
- Ebu Zehra, Muhammed. *el-Cerîme*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1986.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Ensârî er-Rasâ, Ebi Abdillâh Muhammed. *Şerhu Hudûdi İbn Arafe*. Tahkik: Muhammed Ebu Rucfân / et-Tahir el-Mamuri. Beyrut: Dâru'l-Garbil İslâmî, 1993.

- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yay., 1998.
- Fayda, Mustafa. "Atâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 33. Ankara: TDV Yayınları, 1991.
- Gözler, Kemal. *Hukuka Giriş*. Bursa: Ekin Yay., 2010.
- Hâdimî, Ebu Saîd. *Mecâmiu'l-hakâik*. Neşir: Şirketü Sahafiyeye Osmaniyye müdürü el-Hâc Ahmed Hulûsî. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308.
- Hallâf, Abdülvahhab. *İlmü usûli'l-fıkh*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1984.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenviri'l-ebşâr*. Tahkik: Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavvad. 13 cilt. Riyad: Dâru Alemi'l-kütüb, 2003.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *İslâm Hukuk Felsefesi (Gaye Problemi)(Makâsıdü'ş-şeriatı'l-islâmiyye)*. Çeviri: Vecdi Akyüz ve Mehmed Erdoğan. İstanbul: İklim Yay., 1988.
- İbn Cüzey, İbnül Kasım Muhammed b. Ahmed. *el-Kavaninü'l-fıkhıyye*. Tahkik: Muhammed b. Seydi Muhammed Mevla. yy., ts.
- İbn Ferhûn, Burhaneddin Ebu'l-Vefa (Ebu'l-İshak) İbrahim. *Tebşiratü'l-hükkâm fi usûlil akdiye ve menâhicil ahkâm*. Talik: Cemal Meraşalı. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmıyye, 1995.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. 11 cilt. Mısır: İdaretü't-Tab'atü'l-Münıra/Matbaatu'n-Nahda, ts.
- İbn Kudâme, Muvaffaküddin Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *el-Muğni*. Tahkik: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki-Abdülfettah Muhammed el-Hulüv. 15 cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-kütüb, 1997.
- İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim. *el-Eşbâh ve'n-nazâir*. Tahkik: Muhammed Mutî' el-Hafız. Dımeşk: Dâru'l-Fıkr, 1983.
- İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim. *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzü'd-dakâik*. 9 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmıyye, 1997.
- İbn Rüşd. *Bidâyetül müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 2 cilt. Beyrut/Kahire: Dâru'l-Ciyl-Mektebetü'l-Külliyetü'l-ezheriyye, 2004.
- Kaddûmî, Abîr Ribhî Şâkir. *et-Teassüf fi isti'mâli'l-hak fi'l-ahvâli'l-şahsiyye*. Ürdün/Amman: Dâru'l-Fıkr, 2007.
- Karadâvî, Yusuf. *İslâm Hukuku: Evrensellik-Süreklilik*. Çeviri: Ahmet Yaman ve Yusuf Işık. İstanbul: Marifet Yayınları, 1997.
- Karaman, Hayreddin. *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*. 3 cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3 cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1987.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994.
- Kâsânî, Ebû Bekr Alâaddin b. Mes'ûd. *Bedâiü's-sanâi' fi tertibiş-şerâi'*. Tahkik: Ali Muhammed Muavvad. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-ilmıyye, 2003.
- Köse, Saffet. "İslâm Hukukuna Göre Anne-Babanın Hibe (Bağış) Konusunda Çocukları Arasında Yaptığı Ayrımcılık". *Mehir Dergisi* 4 (1999): 14-20.
- Köse, Saffet. *İslâm Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*. İstanbul: İFAV (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı) Yayınları, 1997.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*. Tahkik: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. 24 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Mansurizâde Said. "Cevâzın Ahkâm-ı Şer'iyeden Olmadığına Dair". *İslâm Mecmuası* 1, sy. 10 (1330): 295-303.
- Mansurizâde Said. "Taaddüd-i Zevcât İslâmiyette Men Olunabilir", *İslâm Mecmuası* 1, sy. 8 (1330): 234-235.

- Mâverdi, Ebil Hasan Ali b. Muhammd b. Habîb. *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyetü'd-dîniyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, ts.
- Medkûr, M. Sellâm. *Nazariyyetu'l-ibâha inde'l-usulîyyin ve'l-fukâhâ*. Kahire: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1984.
- Mergînânî, Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*. 4 cilt. İstanbul: Dâru Kahraman, 1986.
- Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi (Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası /Nikâh-ı Mükreh)*. Yayına hazırlayan: Orhan Çeker. Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2012.
- Ömerî, İsmail. *el-Hak ve nazariyyetü't-teassüf fi isti'mâli'l-hak fiş-şerîati ve'l-kânûn*. Irak/Musul: 1984.
- Râzî, Fahrreddin. *Mefâtihu'l-ğayb/et-Tefsîru'l-kebir*. 22 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Seyyid Bey, Muhammed. *Fıkıh Usulü (Giriş)*. Yayına hazırlayan: Hasan Karayığit. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2010.
- Suyûtî, Celalüddin Abdurrahman. *el-Eşbâh ve'n-nazâir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1983.
- Şaban, Zekiyyüddin ve Ahmed Ğandûr. *el-Vasiyyetü ve'l-mîrâs ve'l-vakf fiş-şerîati'l-islâmîyye*. Kuveyt: Mektebetü'l-Fellâh, 1984.
- Şaban, Zekiyyüddin. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-fıkıh)*. Çeviri: İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Şâtübî, Ebû İshak İbrahim b. Mûsâ. *el-Muvâfakât fi usûliş-şerîâ*. Neşir/talîk: Abdullah Dıraz. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Şevkânî, Muhammed b, Ali b. Muhammed. *Neylü'l-evtâr*. 12 cilt. Suûd/Kahire: Dâru İbn Kayyim/Dâru İbn Affân, 2005.
- Yaman, Ahmet. *Fetvâ Usulü ve Âdâbı*. İstanbul: İFAV (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı) Yayınları, 2017.
- Yaman, Ahmet ve Halit Çalış. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: İFAV, 2012.
- Yılmaz, İbrahim. *İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırması*. Kayseri: TezMer, 2015.
- Zehrânî, Selman b. Şebbâb b. Mesûd. *Hirmânü'l-ünsâ mine'l-mîrâs: câhilyetün tahtâcü ilâ ictisâs*. Riyad 2013.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed. *el-Medhalü'l-fıkhi'l-âmm/el-Fıkhu'l-İslâmî fi sevbihi'l-cedîd*. 3 cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1968.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed. *Sıyâğa Kânûniyye li nazariyyeti't-taassüfi bi isti'mâli'l-hak fi kânûni'l-İslâmî*. Umman: Dâru'l-Beşir, 1987.
- Zeydan, Abdülkerim. *el-Vecîz fi usûli'l-fıkıh*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2011.
- Zeylaî, Fahrreddin. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzû'd-dekâik ve hâşiyetü'ş-Şelebî*. Kahire: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye (Bulak)/Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, 1313.
- Zühaylî, Muhammed. *el-Ferâid ve'l-mevâris*. Dimeşk-Beyrut: Dâru'l-kelimi't-tayyib, 2001.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhu'l-islâmî ve edilletühû*. 8 cilt. Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1989.